

Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji

Biblioteka ONA

Izdavač

Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH

Mesnička 23, 10000 Zagreb

Glavna urednica

Mr. sc. Helena Štimac Radin

Fotografije

Ured za ravnopravnost spolova

Transkript

Maja Hrgović

Lektura

Milvija Gulešić Machata

Priprema, oblikovanje naslovnice i tisak

Intergrafika TTŽ d.o.o.

Naklada: 500 primjeraka

© Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2009.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 710101

ISBN 978-953-7574-06-2

Sadržaj

Godinu dana poslije okruglog stola <i>Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji</i> : Zašto žene manje režiraju?	5
Okrugli stol: „ <i>Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji</i> , Pula, 18. srpnja 2008.	7
Zaključci okruglog stola <i>Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji</i>	45
Iz tiska	46

GODINU DANA POSLIJE OKRUGLOG STOLA VIDLJIVOST ŽENA U HRVATSKOJ KINEMATOGRAFIJI: ZAŠTO ŽENE MANJE REŽIRAJU?

U publikaciji koja je pred vama moći ćete pročitati što su sudionice/ ci okruglog stola „Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji“ - održanog u Puli, 18. srpnja 2008. godine u organizaciji Vladinog ureda za ravnopravnost spolova, Povjerenstva za ravnopravnost spolova grada Pule i Pula Film Festivala kazali o temi uloga žena/redateljica u filmskoj umjetnosti.

Njegov značaj je u tome da je otvorio javnu raspravu o ovoj zane-marenoj i prešućivanoj temi, odnosno da je, kako su to izvještavali po-jedini mediji, status autorica u domaćoj kinematografiji na ovom okrug-lom stolu po prvi put ozbiljno promišljen. Iz ovih važnih razloga odlučili smo tiskati transkript svih izlaganja, koji će, vjerujemo, pridonijeti daljnjoj raspravi i poslužiti kao koristan materijal svima onima koji se ne mire sa podzastupljenošću ženskog autorskog potpisa u domaćoj kinematografiji i neproporcionalno malim sredstvima kojima nadležna tijela financiraju projekte redateljica.

Osnovna namjera ovog okrugloga stola bila je upravo kvalificirana rasprava o temi (ne)vidljivosti žena i nerazmjerne prisutnosti autorica u glavnoj struji filmske produkcije. Izlaganjima i raspravom upozorilo se na asimetričnu rodnu podjelu javnoga prostora, poput činjenice da su od 1990. do 2007. godine, od ukupno 108 snimljenih dugometražnih igranih filmova, samo šest filmova režirale redateljice. Također se razmatrala uloga žena u hrvatskoj kinematografiji, obilježja ženskih likova u produk-ciji cjelovečernjih filmova, te mogući modeli za postizanje veće autorske prisutnosti žena kako bi se ostvarili kreativni i svjetonazorski pomaci un-tar hrvatske kinematografije. Da su sudionice, redateljice i glumice, koje su sudjelovale u raspravi svjesne diskriminacije i *staklenog stropa* koji im zaprječuje jednakost šansi u filmskom stvaralaštvu svjedoče ne samo nji-hova iskustva, i terminologija koju koriste („muški klubovi“, „muška moć“, „veliki dečki“ i sl.) već i prijedlozi za uvođenjem tzv. pozitivne diskriminaci-je odnosno kvota pri odlučivanju o davanju financijske potpore igranim filmovima.

Rasprava je za posljedicu imala i usvajanje konkretnih zaključaka u ko-jima se, između ostalog, zatražila veća potpora za autorice od nadležnih tijela koja odlučuju o usmjeravanju financijskih sredstava za dugometražne

igrane filmske projekte, veće sudjelovanje žena u selekcijskim komisijama i povećanje kvote za financiranje debitantskih dugometražnih igranih filmova kako bi redateljice dobile veće šanse.

Slijed događaja pokazao je da ovi zaključci nisu ostali prazno slovo na papiru. Ubrzo nakon zaključenja prošlogodišnjeg natječaja Hrvatskog audiovizualnog centra za dodjelu sredstava dugometražnim igranim filmovima, jedna od aktivnih sudionica okruglog stola poslala mi je mail sljedećeg sadržaja:

„Na ovogodišnjem natječaju za sufinanciranje igranog filma odobrena su dva projekta redateljica. U privitku je popis i uvodno pismo umjetničkih savjetnika, gdje se može primijetiti da je u uvodu istaknuto autorice i autori.

Mislim da je to fantastičan ‘outcome’ okruglog stola koji ste organizirali te vjerujem da je imao posredni utjecaj na odluku članova vijeća ili im je barem osvijestio nesvjesno. Iste te redateljice su aplicirale i prethodnih godina kada nisu ništa dobile.“

Nadamo se da vijest o dodjeli sredstava u kategoriji debitantskog dugometražnog igranog filma redateljici Ivoni Juki za film *Drugi* i Biljani Čakić Veselić za *Prevoditeljicu* neće ostati samo vijest, već da će označiti početak jednog novog, rodno osvještenijeg pristupa pri vrednovanju domaće filmske produkcije. S naše strane, tiskanjem ove publikacije želimo trajno sačuvati sva vrijedna izlaganja i diskusije s ovog okruglog stola, ali i pridonijeti nastavku kontinuirane rasprave ne samo o temi udjela žena u stvaranju nacionalne produkcije dugometražnih filmova već i suzbijanju različitih oblika rodni stereotipa u kulturnoj produkciji.

Helena Štimac Radin

Predstojnica Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH

OKRUGLI STOL: „VIDLJIVOST ŽENA U HRVATSKOJ KINEMATOGRAFIJI“, PULA, 18. SRPNJA 2008.

mr.sc. Helena Štimac Radin, predstojnica Ureda za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske

Uvodno, htjela bih reći nekoliko riječi o tome kako je došlo do ideje da se organizira okrugli stol na temu vidljivosti, odnosno, nevidljivosti žena u hrvatskoj kinematografiji. Ponajprije, a o tome smo razgovarali i prije početka okruglog stola, čini nam se da do sada, od devedesete do danas, nije otvorena tema vidljivosti žena u hrvatskoj kinematografiji. Ovo je prvi put da se otvara tema položaja žena u hrvatskoj kulturi, ciljano, u kinematografiji. Do same ideje došlo je kada smo gospođa Biljana Čakić Veselić i ja razgovarale o dokumentarno-igranom filmu *Zagorka* koji će se prikazati u nedjelju u kinu *Vali* u Puli, za koji se nadam da će ga tada vidjeti svi koji ga nisu imali prilike dosad pogledati. Dok smo, dakle, razgovarale o značenju tog filma, koji govori o jednoj izuzetnoj ženi – i feministici i književnici i novinarki – došle smo do zaključka da bi bilo dobro uoči otvaranja Pulskog filmskog festivala organizirati okrugli stol na kojem bi se otvorile teme nedostatnog udjela žena u stvaranju filmske produkcije, pitanje uloge žene u filmu i obilježja ženskih likova u hrvatskoj kinematografiji. Ono što je za Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske važno, budući da mu je jedna od zadaća i promicanje svijesti i znanja o ravnopravnosti spolova, jest da se otvori ova tema u sklopu koje možemo otvoreno govoriti o tome odražavaju li položaj žena u kulturi, i na filmu, i ženski likovi na neki način – dakako, i na koji

Mirjana Galo, Milena Dravić, Helena Štimac Radin, Srećko Šestan, Ognjen Sviličić, Biljana Čakić Veselić

način! – stvarnost muško-ženskih odnosa, koje u Hrvatskoj još uvijek ne možemo ocijeniti ravnopravnima. Nadam se da će se zaključci ovog okruglog stola koristiti s ciljem da žene koje se bave ovim poslom imaju veću potporu od nadležnih tijela, koja prije svega odlučuju o usmjeravanju financijskih sredstava za poje-

dine projekte, ali i da će redateljice i redatelji možda dobiti inspiraciju za kreaciju ženskih likova u hrvatskom filmu koji bi vjernije replicirali pravo stanje muško-ženskih odnosa u hrvatskom društvu. Eto, toliko od mene, proglašavam otvorenim ovaj okrugli stol, a sad mi je zadovoljstvo predati riječ ravnateljici Pula Film Festivala, gospođi Zdenki Višković-Vukić.

Zdenka Višković-Vukić, ravnateljica Pula Film Festivala

Iskreno svima, u ime javne ustanove Pula Film Festival i 55. festivala igranog filma u Puli, zahvaljujem što ste ovdje, pozdravljam vas, i mislim da je upravo ova tema našla pravo mjesto da se o njoj progovori, da se ovaj okrugli stol održi u Puli, uoči održavanja najvažnijeg, najznačajnijeg i najstarijeg nacionalnog festivala u Hrvatskoj, ali i u cijeloj regiji. Upravo su istovremeno došla dva prijedloga, s jedne i s druge strane, i mislim da bi jako lijepo bilo da se za godinu dana ponovno nađemo ovdje i da vidimo da se nešto i promijenilo u međuvremenu. U Puli se ne možemo, što se kulture same tiče, baš previše potužiti – na ključnim mjestima apsolutno svih kulturnih institucija, možemo reći – dakle dvije knjižnice, kazalište, arheološki muzej, producentica Pula Film Festival naša je mlada redateljica Tanja Miličić – znači sve su žene, pročelnica za kulturu također, dakle mi bismo čak trebali tražiti pomoć takozvanog jačeg spola... Šalim se. Cijeli svoj život radim na odgovornim mjestima i s ovom temom bila sam suočena već vrlo rano kad sam se usudila ući u onu sferu s erotskom poezijom među velike igrače, među dečke, i evo, do današnjeg sam dana preživjela i silno se radujem što o tome pričamo i opet kažem, najradije bih da za godinu dana možemo reći da je nešto što je danas ovdje zaključeno donijelo rezultate. Drago mi je što ste ovdje. Puno uspjeha u radu, dobrodošli na projekciju filma *Zagorka*, međutim, ja ću, nažalost, morati otići jer me čeka otvorenje kina, ali dakako da ću sve ove materijale vidjeti. Hvala još jednom, i dobrodošli!

Mirjana Galo, predsjednica Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Pule

U ime Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Pule još jednom vas iskreno pozdravljam. Posebno se moram zahvaliti našoj gošći iz inozemstva Mileni Dravić. Želim doista da se ugodno osjećate u našem gradu i želim istaknuti kako je otvaranje tema kao što je ova danas sigurno od izuzetnog značenja za postizanje ravnomjernijeg sudjelovanja oba spola u kreiranju kulture, a samim tim i politike. Znam da žene mogu, znaju i hoće pokazati

svoje znanje i ideje i dati veći doprinos stvaralaštvu. Pitanje je samo kako to i provesti. Ovaj okrugli stol zasigurno neće riješiti sve probleme, ali vjerujem da ćemo danas dati barem neke smjernice i dio odgovora na neka pitanja, primjerice, zašto žene nisu prisutnije na filmu, zašto njihov rad nije adekvatno nagrađen, što bismo trebali svi mi zajedno poduzeti da se to stanje promijeni, i naprosto, da vidimo kolika je odgovornost na samim ženama što je to tako. Evo, nadam se da ćemo aktualizirati makar dio ovih pitanja i da će u budućnosti stanje biti sve bolje. Hvala.

mr. sc. Helena Štimac Radin

Ja bih sada zamolila gospođu Sašu Vojković, izvanrednu profesoricu na Odsjeku za kulturalne studije Filozofskog fakulteta u Rijeci da preuzme riječ. Gospođa Vojković ima uvodno izlaganje i nadalje će moderirati ovu raspravu.

dr. sc. Saša Vojković, izvanredna profesorica na Odsjeku za kulturalne studije Filozofskog fakulteta u Rijeci

Najprije bih pozdravila - ispravite me ako griješim - jedinog redatelja koji je prisutan danas ovdje, Ognjena Sviličića, to zaslužuje veliki pljesak. Bio je najavljen i filmski kritičar Nenad Polimac koji se ispričao, nije mogao prisustvovati ovom skupu, tako da je Ognjen tu naša velika potpora. Tema vidljivosti žena u hrvatskom filmu je vrlo zanimljiva i lako se može doći u iskušenje da se kaže da žene uopće nisu vidljive u hrvatskoj kinematografiji, što bi bilo netočno. Hrvatski film je prošao teška vremena od osnivanja hrvatske države, i sad je u nekoj postratnoj postkomunističkoj fazi, periodu koji obilježava tranzicija u potpuni kapitalizam, u tržišnu ekonomiju u pravom smislu riječi - i to se na mnogo načina očituje i u filmovima. Ono što je jako važno naglasiti jest da hrvatskom filmu u ovom času jako dobro ide. Hrvatski film je postao vidljiv i u inozemstvu. Želimo da se ovaj trend nastavi i da se izrazi dodatna podrška hrvatskom filmu te nikako ne bih htjela da netko pomisli da je ovaj skup usredotočen na to da negira sva ona ostvarenja koja su vrijedni djelatnici u ovom razdoblju ostvarili. Usprkos tome moramo se koncentrirati na činjenicu koja je porazna, a to je da su u ovom razdoblju 95 posto igranih filmova režirali muškarci. Pitanje je u ovom času, kako s time izaći na kraj? Ponudit ćemo neke moguće smjernice, no za početak ćemo uzeti u obzir konkretne primjere ženskih likova iz filmova. Neki od tih likova izuzetno su zanimljivi i kompleksni i stoga pokreću pitanje, "pa u čemu je

onda problem, žene nisu nevidljive u hrvatskom filmu, što hoćete, muškarci to jako dobro rade?" Ovdje treba naglasiti da iako žene nisu nevidljive u hrvatskom filmu, reprezentacija žena je predominantno muška. Stvar je u tome da i žene imaju pravo na vlastitu reprezentaciju, tako da je pravo pitanje da li ta vidljivost koja je sve prisutna, može biti još različitija, da li se ženskost može prikazati iz nekih drugih perspektiva. Tu bih se referirala na Virginiju Woolf koja govori da je ženama za stvaralaštvo potrebna vlastita soba, vlastiti prostor, i da im je potreban novac. Vratit ću se na ovo pitanje u zaključku ovog izlaganja, ali kao što sam i najavila, najprije bih htjela podsjetiti prisutne na različitost ženskih likova na hrvatskom filmu danas.

Imamo, primjerice, filmove koji govore o slavnim ženama.

Evo, "Kontesa Dora", film o Slavi Raškaj "Pet minuta slave" koju je režirao Dalibor Matanić, sljedeći je film Biljane Čakić Veselić "Zagorka", jedini film ove sezone koji je režirala žena. U kategoriji filmova o hrvatskim umjetnicama imamo, nažalost, samo ova tri filma. Sljedeća, koja je uspjela snimiti tri igrana filma je Snježana Tribuson, jedina redateljica koja ima neki kontinuitet u proizvodnji igranog filma u Hrvatskoj. Film koji je publika jako dobro prihvatila jest "Tri muškarca Melite Žganjer", u kojemu su tri glavna lika žene. Dalje, tu je film Zorana Tadića "Treća žena". Onda, filmovi u kojima žena uzima sudbinu u svoje ruke, kao što je film "Blagajnica hoće ići na more", gdje žena iz svojevrstne pozicije žrtve odluči šefa, koji je cijelo vrijeme maltretira, zatvoriti u hladnjaču zajedno s njegovom ljubavnicom. Tu je i film "Slučajna suputnica", u kojemu je prikazana mlada žena, koja radi u tvornici koja je u pretvorbi dobila novog vlasnika. Ona odluči dati otkaz i otići u bijeli svijet, napraviti nešto za sebe. U filmu koji je bio hit u kinima, "Što je muškarac bez brkova" glumica Zrinka Cvitešić ostvarila je odličnu žensku ulogu. U filmu Ognjena Sviličića "Oprosti za kung-fu" koji je proglašen najbolji hrvatskim filmom od devedesete, u glavnoj ulozi pojavila se izvrsna Daria Lorenci. U Sviličićevom filmu ženski lik je potpuno usmjeren na potkopavanje tradicionalnih patrijarhalnih normi. Film "Družba Isusova", također otvara prostor za konstrukciju zanimljivog ženskog lika. Ovdje je u glavnoj ulozi Leona Paraminski. "Što je Iva snimila" Tomislava Radića također ima zanimljive ženske likove. Anja Šovagović je dobila Zlatnu Arenu za ulogu u tom filmu, a zanimljivo je da je u naracijskom smislu, Iva, šesnaestogodišnja djevojčica, najviši autoritet. Imamo i primjere žena koje su na neki način bile žrtve rata, to je primjer iz filma "Prepoznavanje" Snježane Tribuson, gdje je žena žrtva silovanja. Ona prepoznaje čovjeka koji ju je silovao u ratu. Snažna ženska uloga ostvarena je i u filmu "Anđele moj dragi", gdje se žena

mora nositi sa svime što je doživjela u ratu. Ta se problematika obrađuje i u “Bogorodici” Nevena Hitreca gdje je glavni ženski lik također žrtva rata. U filmu “Tu”, ponovno nailazimo na ženu koja je žrtva. U filmu “Put lubenica” glavni ženski lik je Kineskinja, djevojka koja je žrtva trgovine ljudima. Ona u toj užasnoj putešestviji izgubi oca a hrvatski branitelj joj pomaže da ipak dođe u Europu. Postoje primjeri filmova u kojima je žena žrtva fizičkog i verbalnog nasilja, poput filma “Seks, piće i krvoproliće”, ili “Crvena prašina”. Imamo i primjer patroniziranja ženskog lika u filmu “Priča iz Hrvatske”, gdje odrasla žena ima isti status kao i dijete. U filmu “Svjedoci” Vinka Brešana, prikazana je majka koja zapravo utjelovljuje bolesti društva i koja je metafora za ksenofobiju i nacionalizam. Zanimljiv je još jedan negativni ženski lik, žena koja je sve podredila karijeri, u “Dugoj mračnoj noći”. Tu su i primjeri muške fantazije kao u “Kraljici noći” Branka Schmidta ili u “Konjaniku” Branka Ivande. Film Dalibora Matanića “Fine mrtve djevojke” je jedini film koji se bavi drugačijim seksualnim identitetima, ali u ovom filmu je svo zlo utjelovljeno u ženi monstrumu... Završit ću s likom iz najgledanijeg hrvatskog filma, “Kako je počeo rat na mom otoku”, i legendarnom scenom koja je izazvala salve smijeha, i to zbog žene koja izmišlja načine da dozove svog odbjeglog muža oficira JNA, jedan od kojih je i taj da mu je skuhalo pašta šutu.

Zaključno, za većinu ovih likova možemo reći da im ne nedostaje osobnosti karaktera, i tu se prisjećam Virginie Woolf koja piše o tome u odnosu na književnost i kaže: “Uistinu, kad bi žena postojala samo u muškoj književnosti,

Romana Rožić

čovjek bi mislio da je ona biće od vrhunskog značenja, raznolika, hrabra i zla, sjajna i prljava, beskrajno lijepa i nevjerovatno ružna, velika poput muškaraca - neki misle i veća, ali to je žena u književnosti. U mašti, ona je od najvećeg značenja, u stvarnosti je potpuno beznačajna.” I tu možemo reći, kao u hrvatskom filmu: ona nije nevidljiva, ali ako uzmemo u obzir da, kao što

sam rekla na početku, da su 95 posto igranih filmova režirali muškarci, vidimo da problem postoji.

Osim vlastite sobe, Virginia Woolf je spomenula i novac. Borba koja nam preostaje usmjerena je na novac, odnosno na pronalaženje sredstava za promjenu. Nužan je preokret, nužno je intervenirati u taj alarmantno nepravedan omjer kako bi se redateljice napokon uključile u proizvodnju igranog filma u Hrvatskoj.

Sanja Ravlić, producentica

Dr. Saša Vojković tijekom svog izlaganja nekoliko je puta istaknula da su 95 posto dugometražnih filmova koji su snimljeni u Hrvatskoj od 1990. do 2007. godine režirali muškarci. Ja ću sad to obrnuti, pa ću reći: samo 5 % režirale su žene. I kao što ste mogli pročitati u pozivu na ovaj okrugli stol: od ukupno 108 snimljenih dugometražnih igranih filmova u tom razdoblju, samo šest režirale su redateljice. Želimo li biti još precizniji, moramo istaknuti činjenicu da je riječ zapravo o samo četiri redateljice, a šest projekata – jedan film režirala je Oja Kodar, tri filma Snježana Tribuson, jedan film ko-režirala je Nataša Rajković, a jedan film, *Zagorka* Biljane Čakić Veselić, pripada, moglo bi se reći, hibridnoj kategoriji dokumentarno-igranog filma.

Postavlja se pitanje: prijavljuju li se redateljice uopće i u kojem broju igranim projektima na natječaje za sufinanciranje filmske proizvodnje, bilo Ministarstva, kao što je to bilo do početka godine, bilo Hrvatskog audiovizualnog centra, kao što je to slučaj ove godine? Nažalost, ne mogu vam predložiti neku detaljniju analizu jer raspolazem samo podacima o prijavi za prošlogodišnji natječaj Ministarstva kulture, dakle za 2007. godinu, i za ovogodišnji natječaj koji je, slijedom preuzimanja svih obveza vezanih uz audiovizualni sektor u Hrvatskoj, u travnju 2008. godine raspisao Hrvatski audiovizualni centar.

Isto tako, želim istaknuti da će vam se te brojke na neki način učiniti konfuznima jer je na ovogodišnjem natječaju prvi put uvedena odvojena kategorija debitantskog filma, dok su prethodne godine svi dugometražni igrani filmovi – bilo da je riječ o igranim filmovima ne-debitanata, debitanta ili koprodukcijama – bili uvršteni pod istu kategoriju.

Dakle, za 2007. godinu stvari stoje ovako: za igrani film (uključujući i debitantski i koprodukcije) – prijavljena su ukupno 73 projekta - od toga osam projekata redateljica (s time da je riječ o sedam redateljica, od kojih je jedna prijavila dva projekta). Odobreno je za realizaciju deset projekata, uključujući i dva debitantska, a od toga ni jedan projekt redateljica. Od 92 prijavljena projekta u skupnoj kategoriji dokumentarni film (uključujući do-

kumentarno-igrane, dugometražne dokumentarne i kratkometražne, to jest srednjometražne dokumentarne filmove) prijavljeno je dvadeset projekata redateljica. Odobreno ih je ukupno 17. Od toga tri projekta redateljica. U kategoriji kratkog igranog filma prijavljen je ukupno 31 projekt, od toga osam projekata redateljica. Odobrena su četiri, od toga jedan projekt redateljice. U kategoriji animiranog filma prijavljeno je 46 projekata, od toga 11 projekata redateljica, a odobreno ih je osam, od toga redateljicama, kako bi se to reklo eurovizijskim rječnikom: *nul points*. Alternativni film: prijavljeno je ukupno 28 projekata, od toga sedam projekata redateljica; odobreno ih je trinaest, od toga tri projekta redateljica. Rezultati natječaja koji je raspisao HAVC u travnju bit će poznati početkom listopada, tako da raspoložem samo s podacima o prijavama u pojedinim kategorijama... Tu se vraćam na ono što sam spomenula, a to je da je prvi put razdvojena kategorija dugometražnog igranog i dugometražnog igranog debitantskom filma.

Dakle, u 2008. godini u kategoriji dugometražnog igranog filma imamo 29 prijavljenih projekata, od toga ni jedan projekt redateljica, jer osim Snježane Tribuson, Oje Kodar i Nataše Rajković, koje nisu prijavile projekte, ni jedna redateljica ne ispunjava uvjete za prijavu u ovu kategoriju – to jest, da već ima jedan kinematografski igrani film iza sebe. U kategoriji debitantskog igranog filma prijavljeno je 27 projekata, od kojih osam projekata redateljica (s time da je riječ o sedam redateljskih imena). U kategoriji kratkog igranog filma prijavljeno je 29 projekata, od toga šest projekata redateljica (pet redateljskih imena). U skupnoj kategoriji dokumentarnog filma prijavljeno je 97 projekata, od toga 23 projekta redateljica (s time da je riječ o 19 redateljskih imena). U kategoriji animiranog filma prijavljeno je 40 projekata, od toga deset projekata redateljica. U kategoriji alternativnog filma prijavljeno je 28 projekata, od toga šest projekata redateljica. I na kraju, ne manje važno: u kategoriji koprodukcije dugometražnog igranog filma prijavljeno je ukupno 15 projekata, od toga jedan projekt redateljice, i to najnoviji film berlinske pobjednice Jasmile Žbanić.

Raspoložemo i podacima Društva hrvatskih filmskih djelatnika o rodnoj strukturi članstva. Nisam uspjela dobiti točne podatke o rodnoj strukturi studenata na Akademiji dramske umjetnosti, ali jedan mi se profesor s Akademije kune da je već duži niz godina taj omjer 50:50 ili 60:40, naravno u korist muškaraca. Ali rodna struktura članstva Društva hrvatskih filmskih djelatnika može biti u velikoj mjeri precizan pokazatelj zastupljenosti žena u svim kategorijama zanimanja vezanim uz audiovizualne djelatnosti – od ukupnog broja od 610 članova, 217 je žena, znači 35 posto. Postotak zastu-

pljenosti žena varira od ogranka do ogranka – od tri posto u ogranku snimatelja do čak 52 posto zastupljenosti žena u ogranku montaže i u ogranku scene, kamo pripadaju i kostimografija i maska, koje se, barem kod nas, tradicionalno smatraju gotovo isključivo ženskim filmskim zanimanjima. U Društvu hrvatskih filmskih redatelja, od sto članova, šesnaest je redateljica.

Ako pristanemo na osnovnu postavku da postoji hijerarhijska piramida na čijem se vrhu nalazi dugometražni igrani film, vidjet ćemo da stanje kod nas nije radikalno lošije nego drugdje u svijetu, jedino što je u svijetu možda omjer bolje raspoređen u ovom donjem dijelu piramide, tj. ravnomjernije u korist žena.

U svijetu postoji nekoliko studija o ovom problemu, a izdvojit ću jednu američku i jednu europsku. Sjevernoamerička se zove *The Celluloid Ceiling – Behind the Scenes Employment of Women on the Top 250 Films*. Autorica je Martha Lauzen sa sveučilišta San Diego State University u Kaliforniji. Riječ je o studiji koja je prvi put objavljena 2005. godine i otad se provodi godišnje. Uzorak analize za 2007. godinu¹ bila su 2.883 zaposlenika koja su radila na 250 vrhunskih američkih filmova u 2007. godini (u studiju nisu bili uključeni strani filmovi) koji su na kinoblagajnama zajedno imali utržak 9,3 milijarde dolara. Rezultati istraživanja bili su sljedeći: 21 posto od tih 250 vrhunskih filmova nije zaposlilo žene na pozicijama redatelja, izvršnog producenta, producenta, scenarista, snimatelja ili montažera. Ali svaki od njih zaposlio je na tim poslovima barem jednog muškarca. Od 250 top filmova 2007. samo šest posto režirale su žene. Na samo deset posto od tih 250 vrhunskih filmova žene su bile scenaristice. Od 250 filmova samo 14 posto imalo je žene izvršne producentice – izvršni producent nije ono što mi mislimo da jest – to je netko visoko u hijerarhiji studija koji svojim imenom i ugledom garantira projekt, ali nema nikakve veze sa snimanjem i operativom. Od 250 filmova samo 22 posto imalo je žene producentice. Od 250 filmova samo 17 posto imalo je žene montažerke. Od 250 filmova samo je 2 % imalo žene snimatelje. I na kraju – po žanrovima – žene su većinom radile na romantičnim komedijama, romantičnim dramama i dokumentarcima, a najmanje na filmovima znanstvene fantastike, akcijskim filmovima i filmovima strave.

Europske brojke malo su bolje. Prema istraživanju koje je u razdoblju od 1996. do 2003. proveo Europski institut za komparativna istraživanja u

¹ The Celluloid Ceiling: Behind-the-Scenes Employment of Women on the Top 250 Films of 2007, Martha M. Lauzen, Ph.D, School of Communication, San Diego State University, San Diego, CA, Copyright © 2008 – All rights reserved.

kulturi (ERICarts) sa svojim partnerima iz Austrije, Finske, Njemačke i Portugala, samo tri posto najgledanijih filmova u Europi režirale su žene. Ta brojka penje se na devet posto ako se s liste najgledanijih filmova u Europi izuzmu američki filmovi. Naoko je riječ o visokom postotku, ali valja istaknuti da je u posljednjih 30 godina samo nekolicina redateljica osvojila glavne nagrade na najprestižnijim međunarodnim filmskim festivalima: Zlatnu palmu u Cannesu, Zlatnog lava u Veneciji, Zlatnog medvjeda u Berlinu ili recimo Kristalni globus u Karlovim Varyima.

Studija je otkrila još jedan zanimljiv podatak: iako se povećao broj žena koje sudjeluju u komisijama, žirijima koji odlučuju o nagradama na festivalima, nije se povećao broj žena kojima se dodjeljuju nagrade ili financijska pomoć. I iako je činjenica da pravila prijava za sufinanciranje projekata ničim ne diskvalificiraju žene, činjenica je da se one prijavljuju u puno manjem broju. I kad se prijave, i ako su prijave uspješne, uglavnom dobivaju manje sredstava. Ta su istraživanja pokazala da još uvijek postoje takozvani "muški klubovi" koji sprečavaju žene da napreduju u karijeri, iako su ti klubovi neformalni. Žene su im doskočile osnivajući svoja neformalna nacionalna i međunarodna udruženja, kao što je Women in Film and Television.

Biljana Čakić-Veselić, Sanja Ravlić, Vlatka Vorkapić, Dana Budisavljević, Slavica Jakobović Fribec, Jasenka Kodrnja, Slavenka Drakulić

Vlatka Vorkapić, redateljica

Kad je riječ o vidljivosti žena u zadnjih petnaestak godina, možemo govoriti iz vlastitog iskustva, naravno, ali treba pogledati i što se tu objektivno događalo. Meni je zanimljivo jer ja sam '89. upisala Akademiju, i tada, kad sam se ja upisivala, bilo je izuzetno čudno jer smo nas dvije bile upisane na Akademiju, dakle, dvije žene od ukupno nas šest, dakle to je bilo vrlo... Kako se to moglo dogoditi? Od '89. naovamo mislim da se stvar na Akademiji poboljšala, da ta profesija u svakom slučaju nije nešto što bi bila isključivo muška stvar, iako i dalje na filmu postoje neka zanimanja koja se tretiraju kao muška, ali ne znam dokle je to po pitanju ravnopravnosti došlo. Ono što je meni bilo zanimljivo tih godina na Akademiji, mislim da dosta govori o ovom problemu, to su dvije stvari koje sam zapamtila. Od svojih profesora, naime. Jedan je, tako, dragi teoretičar, govoreći o Marti Meszaros, rekao: "Tako izvrsna redateljica, a tako iznimno ružna žena. Samo ružna žena može biti dobra redateljica." Dakle, mislim, to je jedno pitanje... Kad bismo išli gledati naše kolege i procjenjivati jesu li lijepi ili nisu, ne znam, Ogi (smijeh). Vjerojatno se danas takvo pitanje ne bi postavilo, je li ružna ili lijepa, može li režirati ili ne. Osobno mislim da nitko tko je opsjednut svojim izgledom ne može biti dobar redatelj, ali to se tiče kako muškaraca, tako i žena. Drugi je primjer bio, jedan profesor me pitao, na trećoj godini: "Vlatka, dobro, evo ti to studiraš, a što ćeš ti poslije?" I onda je bilo genijalno, rekao je "Pa dobro, udat ćeš se." Nisam. Tako da, eto, i dalje režiram, i živim od tog svog posla, i mislim, radim dokumentarce, napravila sam igranu tinejdžersku seriju, prijavljujem se uredno na natječaj u Ministarstvo kulture, ne mogu oni toliko odbit', koliko ja mogu scenarija napisati (smijeh). Otkrila sam još jedan svoj talent iz bijesa, bijes je dobar pokretač, rekla sam si: "Pa dobro, režiram te dokumentarce, ali fale mi glumci, volim da oni govore moje rečenice... I bila bih beskrajno sretna da i gospođa Milena Dravić na filmu izgovori jednu moju rečenicu... ili više." I onda sam počela pisati za kazalište, tamo je manje novca, nije "trispetica"... I tako sam napisala dramu i dobila "Marina Držića". Evo, gospodin Srećko Šestan me jako razveselio. Hoću reći, to zna frustrirati. Ali ne bih htjela da ovo završi ovako: "Joj ti muškarci, grozni su, grozni!" Tu sjedi Ogi koji radi dobre filmove – ali ja bih rado vidjela ovdje nekoga tko radi loše filmove i dobiva priliku, da ga pitam je li to zato jer je muškarac.

dr. sc. Saša Vojković

Hvala Vlatka. Biljana, hoćeš ti? Biljana Čakić Veselić.

Biljana Čakić Veselić, redateljica

Eto, hvala Vlatka što si nas rasteretila – kao dobitnica mnogih nagrada i kao netko tko radi legendarne filmove, više ne moraš dobiti novac za film, jer dobivaš novac u kazalištu. Veća šansa za nas ostale (smijeh).

Vlatka Vorkapić

Ne, ne, ne, ja sam opet prijavila film, nisam ja odustala.

Biljana Čakić Veselić

Ali su sad s tobom mirniji. Ja bih sad prvo zahvalila gospođi Heleni Štimac Radin za dvije stvari. Prvo, kad sam htjela raditi *Zagorku* prije tri i pol godine, film koji bi bio posvećen toj našoj velikoj ženi i koji bi bio njoj u čast u povodu 50. godišnjice njene smrti, godini Zagorke, našla sam se u groznoj situaciji da je Grad Zagreb dao podršku, novcem koji oni daju za film, a to je ništa. Naravno, Ministarstvo na mene nije reagiralo, kao što nije reagiralo ni, ne znam, deset-petnaest godina. I tu sam ja uletjela s kolegicom u kancelariju direktno, prodrila pored porte, i rekla: “Helena, mi imamo problem”, i Helena je reagirala tako da nas je podržala i tako je, uz još puno muke, ali zahvaljujući njenoj reakciji, taj film napravljen. Inače o Zagorki još ne bi bilo filma. Druga je stvar na kojoj joj zahvaljujem to što je uvidjela ovaj problem – koji nije tako očit, koji se skriva raznoraznim neistinama, a taj problem je velik – jer ako žene čine pola građanstva, one ne dobivaju svoje teme, da... Kad si pričala, Vlatka, oprosti, ali svaka druga riječ ti je bila “žrtva, žrtva, žrtva”, bilo da je u pozitivnom ili u negativnom smislu. Slika u ogledalu koju dobivaju žene kod nas, i koju ja dobivam i kojom sam nezadovoljna – žene su žrtve, majke, svetice, to me užasava. Kad prolazim gradom, kad hoću nešto postići, lijepo se obučem i stanem uz neki izlog, i ako me on pokaže ružnom, ja se osjećam ružnom. Dolazim s ratnog područja, znam kako se žene osjećaju tamo, i ničim, apsolutno ničim ne dobivaju kroz film – odraz vlastitog identiteta, moraju ga tražiti u književnosti, ili američkom filmu, jer ne mogu ga naći u ratom opustošenoj zemlji. Ja nisam još vidjela film o ratu koji je Hrvatici dao samopouzdanja. S druge strane pokazalo se da su sva tri filma, koja su napravila junakinju od žene, napunila kina. To je *Što je*

muškarac bez brkova, Tri muškarca Melite Žganjer i Blagajnica hoće ići na more. Nevjerojatno je koliko ljudi to traže i publika daje novac za to, ne mogu se još sami financirati jer je ovo malo tržište, ali publika to traži. Dakle, Helena je prepoznala naš problem, i kao što vidite, ovdje sjedimo nas tri... Od recimo osam godina nagrađivanih filmova i *grand prix*a na Danima hrvatskog filma, pet redateljica je dobilo, i dva muškarca. Nijedna od nas nije dobila priliku za igrani film, i da se dalje razvija, raste ili što drugo. A moja sudbina... Evo, sad bih malo pošla u svoju povijest, željela bih pokazati kako to izgleda kad jedna žena traži novac za svoj rad. Počela sam u ratu kao ratni reporter i kao snimatelj za HRT i tako sam svoje prve dokumentarne filmove radila na televiziji. Tamo me dočekala jedna stravična cenzura koja je bila toliko strašna da se i humor cenzurirao. Žao mi je jednog filma, mog prvog profesionalnog, kroz koji je tri-četiri puta prošla cenzura: te ne može dečko prati – a riječ je o napuštenom malom Vukovarcu koji ide okolo po Hrvatskoj i sam se brine o sebi, od svojih osam godina... I on je prao zube prstom, i to je cenzurirano jer što će djeca hrvatska misliti o tome da netko pere zube prstima (smijeh). Dakle, nije čak ni politička cenzura. Taj film je tako jadan, cenzuriran, osakaćen i tehnički upropašten ipak bio prvi hrvatski film koji je završio na Prix Europa u Berlinu i ja sam, naravno, po prirodi stvari zatražila posao na HRT-u, i bilo mi je rečeno da imam srpsko ime i prezime (Biljana Čakić sam se onda zvala) i da će možda na špici misliti da sam Srpkinja, i nisam dobila posao, uz ljubazni osmijeh i primjedbu o tome da sam strašno talentirana. Dakle, nisam uspjela doći u situaciju da “preživljavam” preko klasičnih institucija, imala sam izbor da odem van ili da radim umjetnost u Hrvatskoj, drugo mi nije preostalo. Otišla sam van, obrazovala se, filmsku školu završila sam u Danskoj, u međuvremenu sam dobila još nagrada, što domaćih, što međunarodnih, i počela sam ciklus *Polja smrti*, znači o ekshumaciji i identifikacijama žrtava, koji je završilo filmom *Dečko kojem se žurilo*. Film je opet dobio nagrade, sve moguće u Hrvatskoj, čak je bio i kandidat za Oscar, i ono što je također važno, dobila sam Nazorovu nagradu, to je državna nagrada za taj dokumentarni film, jedina sam ne samo žena već uopće autor koji je to dobio za dokumentarni film... Očekivala sam da ta državna nagrada nešto znači. Međutim, dogodilo mi se da ni poslije toga, godinama, nisam uspjela financirati projekte preko institucija koje su nadležne za to. Doživjela sam veliku ignoranciju, a to vam izgleda ovako. Malo je osobno pa mi je neugodno, ali kako drugačije da predočim kako to izgleda kad tražite novac za ono što želite režirati, za ono što je struka i ono od čega živite. Postoji

osoba u Ministarstvu koja, kad vam na nekom partiju okrene leđa, u banani ste. Onda, postoji osoba među kritičarima koji u tom slučaju prolaze zeleni, blijedi, pogrbljeni. Tako da ja imam situaciju: blijed, zelen, pogrbljen, i tako godinama. Onda sam otišla van radit filmove, i opet pokupila par tih nagradica, evo, uvijek zaboravim, ali mislim da je važno da kažem koje su te nagrade, zato što želim reći da mi za Hrvatsku osvajamo nagrade i potvrđujemo vrijednost hrvatske kinematografije. Nisam sama u tome, Vlatka nije govorila o tome zato jer je skromna osoba, ali ja ću reći. Vratila sam se kući, u međuvremenu sam se udala i pokušala promijeniti prezime u Veselič, međutim, nisam računala na Savudrijsku uvalu, i nakon odbijanja službene osobe (ostat ću na "službena osoba" jer stvarno mislim da nisu potrebna imena), rečeno mi je da odnosim hrvatski novac u Sloveniju i da što sam se udala za Slovenca.

Kad je došlo do *Zagorke*, opet nisam podržana, i onda sam ustanovila da je *Zagorka* osobna priča, da je prošla identične stvari koje mi danas prolazimo. Došla sam do zaključka da film danas predstavlja moć koju je nekad predstavljalo novinarstvo i književnost, a identične rečenice koje je ona doživjela, doživljavam i ja i moje kolegice – interesantno, stvar se nije puno promijenila. Po mom mišljenju, ima tu malo straha za mušku moć u jednoj zemlji koja je patrijarhalna i gdje se muškarci odgajaju u ratnike. Ja ih mogu razumjeti, ali želim se izboriti za svoja prava da radim. Nakon *Zagorke*, nakon što se za taj film nije moglo više ništa učiniti, reagiralo je Ministarstvo i dobili smo novac, ne kažem da nismo, međutim, film je na neki način prešućen. Otišla sam kod političarki i zamolila sve političarke svih stranaka da nam daju potpise, političke novinarke, i tako, da vidim smatraju li i one da imamo problem, da moramo na njemu raditi. Htjela sam napraviti skandal na Pula Film Festivalu da upozorim na taj problem, međutim, naletjela sam na podršku i tako je nastao ovaj okrugli stol na kojemu svim silama pokušavamo objasniti što se događa. Još bih rekla nešto užasno ružno, ali takvi su odgovori na prijavljene radove. Jedan je: "A što ne prijaviš kod pravog producenta?" To je jedan kod kojeg bih bila valjda četrdeseta na listi i kod kojeg su svi naši veliki dečki, manje-više, prijavljeni, znači, apsolutno više nema smisla. Ima još nekoliko odgovora koje sam zaboravila, lani je bilo: "Nisi se seksala s pravim osobama." I jer mi je sad četrdeseta i nitko me ne pipa, mislim da više nemam šanse ni za to (smijeh). Ja sam sastavila čak i listu što bih voljela da mi se dogodi kao redateljici. Voljela bih, prvo, da se u nekakvoj selekcijskoj komisiji za igrani film, u kojoj, kako znamo, nikad nije bilo žena, pojavi jedna žena,

pa makar i od strane tih sivih eminencija koje nas se pomalo boje, po mom mišljenju. Nadam se da bi žene imale osjećaj za žensku temu. Ja se ispričavam, evo, Dana Budisavljević.

Dana Budisavljević, redateljica

Hvala Vlatki i Biljani, ja ću onda samo kratko, mislim da su one zapravo sve rekly. Bavila sam se ponajprije dokumentarnim filmom i zapravo nemam to iskustvo igranog filma, nikad me to nije zanimalo, a sad mi se sve čini da je to možda i bilo baš zato jer sam odmah znala da je to stvar za “velike dečke”, i toliko mi se to učinilo neprobojno da mi se nije dalo tratiti život boreći se da uđem i jednom eventualno dobijem igrani film. U dokumentarnom sam se dosta dobro snalazila, pet godina, ali sam zapravo preživljavala od toga da radim festivale i budem asistent u produkciji, tako da mi je ta režija bila više kao hobi. I ti nemaš osjećaj da ti je tako loše, ti cijelo vrijeme samo radiš, radiš, radiš. Tek sad mi, nekako, kad se otvorila ova tema, postaje jasno da su stvari tako strašne, da su od 108 igranih filmova žene režirale samo šest, i uopće kad pogledamo tu novčanu skalu, koliko su žene dobile za te filmove, vjerujem da je to minimalni budžet, kao film Nataše Rajković i Bobe Jelčića koji je potpuno *low-budget* film. Onda mi se čini da je to stvar novca. Žene nema ni u reklamama, ni u sapunicama, ni u igranim filmovima. Sve gdje je velik novac, to je nama još uvijek nedostupno, a posljedica je toga da se mi nigdje ne samorepresentiramo i to je nevjerojatno, zato što su zadnjih deset godina najbolji filmski radnici u Hrvatskoj upravo žene. One već pet godina zaredom dobivaju *grand prix* u kratkim filmovima, evo tu su Biljana i Vlatka i ja i kolegice Ivona Juka i Ana Hušman kojih nema. To su naše top-osobe u filmu, ali one ne prelaze dalje, one u tome ostaju. Meni sad nije jasno kako državi nije u interesu da ponudi priliku tim ženama, znači svom najbolje školovanom kadru, zato što je to dobro za hrvatski film. Pet godina radila sam u Factumu, koji se bavi samo dokumentarnim filmom, i jedina dva *grand prix*a koja su došla Factumu, došla su od žena, od Biljane i mene. I zaista apeliram sada na HAVC i sve koji na bilo koji način mogu utjecati na daljnji razvoj kinematografije: mora se uvesti nekakva kvota, mora se naći načina, možda preslikati modele iz politike. Iako znam da kad god se spomene da bi se mogle uvesti ženske kvote, da i same autorice užasno ružno reaguju, kao “joj, ne, sad će na nas pokazivati” i “nisu naši filmovi tako dobri nego će proći jer postoji kvota”... Ali ja i ne vidim te tako sjajne muške filmove. Mislim, postoje filmovi koji su odlični, a ima i veliki broj filmova koji nisu tako sjajni. Mislim da žene trebaju uopće prestati mis-

liti o tome kako moraju raditi najbolje filmove, nego moraju jednostavno dobiti prostor da rade, a onda će neki biti i najbolji. Ja osobno nisam protiv kvota, mislim, na ovom natječaju moraju neke žene dobiti filmove, jer toliko je paradoksalno reći da su sve žene u hrvatskom filmu debitantice, pa to je toliko sramotno, a već dvadeset godina se školuju na Akademiji. Tako da nekakav model mora postojati. Ja se nadam da će Ured za ravnopravnost spolova i HAVC izraditi neku metodologiju kako da propustimo žene – a sve zato da bismo imali bolji film i bolju kinematografiju. Hvala.

mr. sc. Helena Štimac Radin

Zahvaljujem svim uvodničarkama... Ovaj okrugli stol je upravo jedan korak prema ovome što je Dana govorila i nadamo se da će pridonijeti pomacima u ovom području. Prije kratke pauze ja bih još zamolila našu gošću, gospođu Milenu Dravić, da nam se obrati.

Milena Dravić, glumica

Pre svega, želim da se zaista najiskrenije zahvalim Uredu za ravnopravnost spolova i gospođi Heleni Štimac Radin i Vladi Republike Hrvatske

koji su me pozvali i ukazali mi čast da budem ovdje danas s vama i da sam tim posle dvadeset godina prisustvujem i Pulskom festivalu. U Pulu sam dolazila u međuvremenu s predstavama, ali evo prvi put posle toliko godina da u okviru ovog okruglog stola budem prisutna na Pulskom festivalu. Moram priznati, nisam nikada bila na ovakvom jednom okruglom stolu, ovo je izuzetno zanimljivo, odlično organizirano, vidim da je pitanje redateljica veliki problem. Ako mogu da vas utešim, sve vreme dok vi govorite o redateljicama, ja se uopće ne mogu setiti ni jedne žene redateljice u Srbiji. Sve čega sam se mogla setiti je debitantski film *Tihovanje* Mirjane Vukomanović, napravila je odličan film, i to je sve. U kazalištu ih ima dve-tri, i to je sve. Ima ih možda na dokumentarnom filmu, što – sram me reći – nisam dovoljno pratila. Znači, na igranom filmu u ovom trenutku u Srbiji ne postoji žena redateljica. Sa Sojom Jovanović, za koju pretpostavljam da ste čuli, radila je puno filmova koji su prikazivani ovdje u Puli, praktično je ta karijera srpskih redateljica nekako završena. Što se tiče glumica, recimo u hrvatskom filmu, u celom materijalu koji je pokazan, a svugdje je prikazana špica, ali nigde nijedno ime glumice koja igra tu ulogu. Dakle, to je problem verovatno glumica, ne bih vas ja sada s time zadržavala. Isto tako je došla i nova generacija glumica u Srbiji, međutim, pitanje je da li te glumice imaju šansu za jednu dugogodišnju karijeru kakve smo imale mi, mislim glumice s celog područja bivše Jugoslavije, od Slovenije do Makedonije, znači ne samo jedan-dva-tri filma... I da li su glumice redateljima ili redateljicama inspiracija da se ponekad neki film radi i prema određenoj glumici. Mislim da to izostaje, a kada to kažem, samo za uporedbu s engleskom kinematografijom koja u ovim trenucima nosi barjak sa ženskim ulogama, znači filmovi se rade za njih, rade za određene ličnosti. Žene su talentirane i redateljice i glumice i spisateljice, samo je potrebno poverenje, muškarci se lakše snalaze u toj produkciji i čim se organizira jedna produkcija, to je apsolutno muška produkcija... Ne bih vas više zadržavala, ali na našem terenu muškarci također vode tu politiku, i redateljsku i scenarističku i glumačku. Čak su mnogi kolege glumci u međuvremenu postali producenti i zaboravili da su bili glumci i u kakvoj su situaciji bili i ponašaju se surovije nego pravi producenti, školovani za to. Hvala vam velika i još jednom vas pozdravljam.

mr. sc. Helena Štimac Radin

Hvala gospođi Mileni Dravić, sad imamo jednu kratku pauzu, deset do petnaest minuta, i nastavljamo s našim cijenjenim gostima i gošćama, u diskusiji o ovoj temi.

(NAKON STANKE)

dr. sc. Jasenka Kodrnja, sociologinja i književnica

Kinematografija se odnosi na čitav spektar segmenata: produkcija, distribucija, prezentacija, recepcija (kritika, nagrade...), arhiviranje, znanstveno istraživanje. Prigodom obrade ove složene teme moguće je postaviti mnogo pitanja i naglasaka. Izbor za pitanja koja smo odabrali ne znači da nisu mogući i neki drugi izbori i druga pitanja. No, u ovom trenutku, nameću se ipak neki prioriteti. Prioriteti se mogu formulirati pitanjima:

1. Koliko je žena subjekt u sustavu kinematografije kao djelatnosti i umjetnosti? Pod subjektom se podrazumijevaju dva značenja. Jedno je situacija kada je žena autorica ili filmska djelatnica, a drugo su ženski likovi (subjekti) predstavljeni u hrvatskim filmovima.

2. Je li sustav financiranja u hrvatskoj kinematografiji rodno neutralan ili asimetričan?

3. Važno je također ispitati rodni aspekt sustava odlučivanja i moći.

4. Sljedeće pitanje odnosi se na rodni aspekt recepcije filmske produkcije (nagrade, kritike...).

1. Žene subjekti

Prilikom odgovora na prvo pitanje valja prije svega vidjeti prisutnost žena filmskih umjetnica i djelatnica, što je najrazvidnije pregledom članstva u strukovnim umjetničkim udrugama. Indikatori se mogu pratiti u aktualnoj situaciji i trendom tijekom vremena

Tablica 1. Članovi/članice filmskih udruga

Društva	1979/80.			1998.			2008.		
	Broj	Žene	Postotak žena	Broj	Žene	Postotak žena	Broj	Žene	Postotak žena
HDFD	381	83	21,8	511	100	19,56	610	217	35,6
HDFR	-	-	-	53	5	10,6	103	19	18,4
HUFS	-	-	-	28	-	-	35	-	-
Ukupno	381	83	21,8	592	105	17,7	748	236	31,5

Izvor: Umjetničke udruge

Valja napomenuti da brojevi u Tablici 1. pokazuju članstva osoba u udrugama. Kako je moguće da ista osoba bude član Hrvatskog društva filmskih djelatnika i Hrvatskog društva filmskih redatelja ili snimatelja, moguće je da se jedna osoba javi na dva mjesta. No, također je moguće da neke osobe nisu upisane ni u jednu udrugu, a bave se filmom. Tablica, dakle, pokazuje brojčane iznose članstava u umjetničkim udrugama, što smo bili obvezni naznačiti.

Prvo što je uočljivo u razmatranom razdoblju jest da je prisutan trend porasta žena članica filmskih udruga u apsolutnim i relativnim brojevima. U apsolutnom iznosu broj se utrostručio (od 83 žene 1979/80. godine do 236 žena 2008. ili od 21,8 % do 31,5 %). To pokazuje da žene tijekom vremena postaju sve aktivniji subjekti filmske umjetnosti i djelatnosti. Pa ipak, one ne čine ni jednu trećinu ukupnog članstva. Film je, dakle, još uvijek, iako vremenom sve manje, prije svega muški posao.

Također, znatna je razlika u područjima djelatnosti. Tako žena uopće nema u udruzi filmskih snimatelja, a među redateljima ih je samo 19 ili 18 % (2008). Snimanje i režija rezervirani su tradicionalno još uvijek za muškarce. Promotrimo li sastav Društva filmskih djelatnika koji je jako

raznolik, uočavamo da žena uopće nema među direktorima fotografije (0 %), animatorima (0 %) i osvjetljivačima (0 %), da ih je vrlo malo među direktorima filma (10,5 %) i organizatorima (26,3 %). Najviše ih je među šminkerima (100 %), tajnicima režije ili skripta (100 %), te kostimerima (81,8 %). Usporedimo li filmske udruge s drugim umjetničkim udrugama, to jest stavimo li ih u širi kontekst, uočavamo da se one nalaze u grupi onih gdje su žene među članstvom manje prisutne. Naime, procjenjuje se da je danas u RH u umjetničkim udrugama žena oko 40 %, a u filmskim ih je udrugama 31,5 %. Istraživanje provedeno 1998. godine pokazalo je da je žena članica najmanje bilo među snimateljima (0 %), redateljima (10,6 %), skladateljima (13,9 %), estradnim izvođačima (11,9 %) i književnicima (16,1 %). Žena je iznadprosječno u društvu prevoditelja (55,6 %), među baletnim umjetnicima (62,5 %) i plesnim umjetnicima (84,2 %). Tada je u svim filmskim udrugama žena bilo samo 17,7 %.

Analiza ženskih likova u hrvatskoj kinematografiji bila bi zasigurno ozbiljan i dugotrajan posao koji bi rezultirao opsežnom studijom ili nizom knjiga. Pa ipak, krenemo li od filmova snimanih prije 2000. godine, a na osnovi književnih predložaka, nameće se jedna od tendencija koja je prisutna i danas. Od filma *Svoga tela gospodar*, *Breze* i *Lisica*, do filmova snimanih tijekom Domovinskog rata i nakon njega, žena je u nizu filmova sudbinski žrtva, a njena je subjektivnost reducirana. Ona je žrtva ne po izboru, već joj je ta uloga nametnuta patrijarhalnim kontekstom. Druga je značajka ženskih likova u našim filmovima – šutnja. Naime, ponekad, kada se žena javi kao glavni lik koji vrši neki proboj ili pomak, bačena je u situaciju u kojoj šuti, a muškarci su ti koji situaciju verbaliziraju. To je slučaj u filmovima *Oprosti za kung fu* ili pak u Berkovićeve filmu *Dora*. U prvom filmu mlada neudana trudnica svojom nazočnošću probija patrijarhalni kozmos, a u drugom filmu Dora Pejačević, skladateljica, probija normu isključivo muškog skladateljstva. No jedna i druga više su subjekti po mogućnosti i nagovještaju, uglavnom šute, a njihove situacije interpretiraju muškarci. Zanimljiv je film *Kako je počeo rat na mom otoku*, inače tipično muški film, gotovo mizogini, s isključivo epizodnim ženskim likovima. U njemu postoji jedna scena koja asocira na seksualnost heteroseksualne orijentacije, koja to ipak nije. Radi se o sceni seksa koju, kao šalu ili igru, glume vojnici (muškarci), a onaj koji glumi ženu "skviči kao prasicu". Promatrači te scene, vojnici, tom se seksu posprdno smiju. U istom filmu ženski epizodni lik pokušava dozvati svog odmetnutog supruga oficira Jugoslavenske armije. Ne zna čime bi ga mogla dozvati da se vrati, pa joj sugeriraju da mu spomene ono što on voli. On dakako ne voli

nju, jer ona nije relevantni subjekt. On voli njene tipične, tradicijom zadane ženske uratke: ručkove, pa ona viče: "Vrati se, skuhat ću ti paštašutu!" Nije mogla uzviknuti "Vrati se meni!" jer bi to bilo sasvim neefikasno. Žena je postićena, izrečeno, eksplicitno, manje je vrijedna od paštašute, a publika se smije. No, postoji i trend filmova, koji je vjerojatno manje prisutan, a u kojima su ženski likovi razrađeni i snažni. Bez neke sustavne analize navesti ću dva. Prvi je film Fadila Hadžića *Abeceda straha* u kome je glavni lik studentica skojevka koja se, preobučena u služavku, kao špijunka uvukla u jednu ustašku obitelj, te u neprestanom strahu da će biti otkrivena, prikuplja tajne podatke. Drugi film s jakim ženskim likom, inače klišeiziranog naslova *Što je muškarac bez brkova*, zapravo je parodija na patrijarhalne stereotipe, a glavni ženski lik afirmira se kao subjekt bez obzira na njih, ležerno, duhovito, konstruktivno.

2. Financiranje

Ministarstvo kulture svake godine raspisuje natječaj za sufinanciranje filmske proizvodnje i na njega se javljaju filmski autori (supotpisnici su prijedloga za natječaj redatelj/ica i producent kao institucija). Prvo je i najvažnije što proizlazi iz Tablice 2. sumarna slika, bez obzira na vrste filmova. Dakle, na natječaj za 2007. godinu javio se znatan broj redateljica, oko jedna četvrtina (51 ili 24 %). Prilikom odobravanja sredstava redateljice su bile evidentno diskriminirane: odobreno je samo sedam (15,2 %) ženskih projekata i dodijeljeno im je 3,2 % ukupno odobrenih godišnjih sredstava za film. Ta je disproporcija jasna, gruba, zapravo skandalozna.

Dalje, kada je riječ o vrsti filmova, redateljice su u nekim vrstama sustavno uskraćivane, što pokazuju podaci: od ukupnih prijava za dugometražni film (72), sve su odobrene muškim redateljima, ni jedna redateljici, iako ih se javilo sedam. Ista je situacija i s animiranim filmom. Svi su animirani filmovi dodijeljeni redateljima i ni jedan redateljici (iako je bilo 11 ženskih prijava). Žene imaju šanse i odobravaju im se kratkometražni, dokumentarni i alternativni filmovi. Ova godina nije iznimna, dapače, redateljicama je u pravilu izuzetno teško dobiti sredstva za dugometražni ili animirani film. Dugometražni i animirani film tradicionalno su privilegije redatelja – muškaraca.

Tablica 2. Rezultati natječaja Ministarstva kulture RH za sufinanciranje filmske proizvodnje za 2007.

Vrsta filma	Prijavljeni na natječaj		Odobrena sredstva	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Dugometražni filmovi	65	7	10	0
Odobrena sredstva			31.510.000,00	-
Kratkometražni igrani film	23	7		
Dokumentarni film	67	18	17	4
Odobrena sredstva za kratki + dokument. film			3.670.000,00	820.000,00
Alternativni filmovi	21	8	10	3
Odobrena sredstva			860.000,00	590.000,00
Animirani filmovi	35	11	8	0
Odobrena sredstva			2.465.000,00	0
Dugometražni animirani filmovi	1	-	1	0
Odobrena sredstva			3.500.000,00	0
Odobrena sredstva			42.005.000,00 (96,8 %)	1.410.000,00 (3,2 %)
Ukupno prijava	212	51 (24%)	46 (84,8 %)	7 (15,2 %)

Izvor: Hrvatski audiovizualni centar, 2008. godine

3. Odlučivanje i moć

U institucijama kulture žene čine većinu zaposlenih – 56,8 % (Državni zavod za statistiku za razdoblje 2004–2006). Valja istaknuti da statistici kulture izmiče izdavačka djelatnost koja se vodi kao industrija papira i tiskarska industrija, kao i filmski producenti koji se svrstavaju u trgovačka poduzeća. U Ministarstvu kulture, također, većina su zaposlenih žene. No, kada je riječ o hijerarhiji unutar institucija, valja vidjeti koliko je rod faktor hijerarhijskih odnosa koji utječu na odlučivanje i moć u području kulture, posebno filma. Dakle, u Ministarstvu kulture većina su dužnosnika muškarci. Ministar

je također muškarac. To je samorazumljiva činjenica. Otkada postoji Ministarstvo kulture u Hrvatskoj, samo je jednom na vrhovnoj poziciji bila ministrica: Vesna Girardi Jurkić.

U Ministarstvu kulture funkcioniraju vijeća (za pojedine kulturne djelatnosti) koja imaju predsjednika i članove. Ukupno djeluje 18 vijeća – za djelatnosti 14 i za manifestacije četiri. Od ukupno 123 člana vijeća 84 su muškarci, a 39 (31,7 %) žene. Vijeća za manifestacije nemaju predsjednika, a u onima koja ga imaju devet predsjednika su muškarci, a pet su žene. Kada je riječ o Kulturnom vijeću za film i kinematografiju, predsjednik je muškarac, a od četiri člana trojica su muškarci, a žena je jedna. Rodna asimetrija više je nego evidentna.

Tablica 3. Odgovorne osobe u filmskim udrugama 2008. godine

	Ukupno	M	Ž	Postotak muškaraca	Postotak žena
Predsjednici/e	4	3	1	75 %	25 %
Potpredsjednici/e	4	3	1	75 %	25 %
Tajnici/e	4	1	3	25 %	75 %
Upravni odbor	22	18	4	81,8 %	18,2 %
Članovi	837	583	254	69,7 %	30,3 %

Izvor: Umjetničke udruge

Tablica 3. pokazuje hijerarhijsku strukturu filmskih udruga: funkcije predsjednika, potpredsjednika, tajnika, upravnog odbora. Za razliku od Tablice 1. ovdje su uključeni i filmski kritičari. Na odgovornim i hijerarhijski istaknutim položajima u pravilu su muškarci: od četiri predsjednika samo je jedna žena, od četiri potpredsjednika također jedna žena. Među članovima upravnoga odbora većina su muškarci (22 člana ukupno, od toga četiri žene). Žena je jedino više među tajnicima/tajnicama (tri od četiri su žene). Te osobe, znamo, tradicionalno obavljaju administrativne, a ne odgovorne poslove.

4. Recepcija

Recepcija filmske produkcije iziskivala bi dugotrajnu analizu kritike, antologijske literature, znanstvene literature. Važne su, dakako, i nagrade jer one pokazuju vrednovanje produkcije od strane žirija ili publike. Filmsku produkciju prati niz festivala, oko 30 godišnje, na svakom festivalu dodjeljuje se niz nagrada – od glume, režije do glazbe itd., pa je riječ o broju koji filmskoj produkciji daje obilježje satisfakcije, stvarnoga ili fiktivnoga glamura. Analiza recepcije iziskivala bi dakle posebnu koncepciju, golem trud i rad.

Tablica 4. Filmske nagrade u 2007. godini (u obzir su uzeta tri glavna festivala)

Ime festivala	Ukupan broj nagrada	M	Ž	Postotak muškaraca	Postotak žena
Pula Film festival	24	22	2	91,7 %	8,3 %
Motovun Film festival	6	6	0	100 %	0 %
Zagreb Film festival	7	5	2	71,4 %	28,6 %

Izvor: Službene internetske stranice filmskih festivala

Da bi se bar elementarno pokazao rodni aspekt recepcije, analizirana je rodna struktura nagrada s triju festivala tijekom 2007. godine. Rodna analiza nagrada pokazuje izrazitu rodnu asimetriju. Zbrojimo li nagrade, od njih 37 samo su četiri (10,8 %) dobile žene. O čemu je riječ? Jesu li žene manje nadarene ili ih tako uobičajeno percipiramo? Tradicijom uobičajena ženska nevidljivost u umjetnosti vjerojatno je razlogom takvom stanju. Kada je riječ o recepciji, valja navesti i stanje u kritici: od ukupno 89 članova Hrvatskoga društva filmskih kritičara samo je 18 (20 %) žena. Produkciju koja je izrazito rodno određena procjenjuje isto takva kritika.

Na osnovi navedenog možemo zaključiti sljedeće:

1. Promotrimo li članstvo u strukovnim filmskim udrugama, u aktualnom trenutku uočavamo **rodnu asimetriju: 68,5 % muškaraca i 31,5 % žena**. Pogledamo li pak to isto članstvo tijekom vremena, uočavamo **trend porasta članica** u apsolutnim i relativnim iznosima (**od 83 žene 1979/80. godine do 236 žena 2008. ili od 21,8 % do 31,5 %**). Kako je članstvo u udruzi indikator filmske i umjetničke djelatnosti, moglo bi se zaključiti da to uključivanje žena znači proces postajanja umjetničkim subjektom u području filma. No, bez obzira na taj opći trend, postoje ograničenja. Prvo se ograničenje iskazuje u činjenici da su žene najprisutnije u tipično ženskim područjima (među šminkerima, tajnicama i kostimerima), da je njihov ulazak u neka područje ograničen (18 % redateljica, 10 % direktorica filma), dok ih u nekim područjima uopće nema (među animatorima, snimateljima, direktorima fotografije). Također, valja istaći da je film područje u kojem su žene razmjerno manje prisutne (31,5 % u filmu i oko 40 % prosječno u svim vrstama umjetnosti). Iako bi analiza ženskih likova iziskivala posebnu obradu (filmova je mnogo, likovi, kao i trendovi, različiti su), i dalje se nameću tradicionalni likovi žena koje su žrtve, koje štute ili kuhaju paštašutu.
2. Rodni aspekt financiranja filmova **izrazito je asimetričan, gotovo skandalozan**. Naime, iako su redateljice participirale u prijedlozima Ministarstvu kulture 2007. godine s 24 % projekata filmova, **odobreno im je 15,2 % projekata, a dodijeljeno im je 3,2 % od ukupno odobrenih sredstava** za film. Naročito je kritična situacija u dugometražnom i animiranom filmu gdje nije prošao ni jedan ženski prijedlog.
3. **Područje odlučivanja i moći također je rodno asimetrično**. To pokazuje rodna struktura dužnosnika u Ministarstvu kulture, među odgovornim osobama u filmskim udrugama (od četiri predsjednika samo je jedna žena...), kao i sastav vijeća u Ministarstvu kulture (31 % članova vijeća su žene). Kada je riječ o Kulturnom vijeću za film i kinematografiju, predsjednik je muškarac, a od četiri člana trojica su muškarci, a žena je jedna.
4. Recepciju smo analizirali elementarno na osnovi rodne analize nagrada na trima najprestižnijim festivalima u Hrvatskoj 2007. godine. Rezultat je **izrazito asimetričan: ženama je dodijeljeno**

samo 10,8 % nagrada, dok su ostale dobili muškarci. Kada je riječ o recepciji, valja istaknuti i činjenicu da je među kritičarima samo 20 % kritičarki, te da je to, na određen način, indikator rodosti kritičkoga motrišta.

Slavenka Drakulić, književnica

Saša Vojković, Slavenka Drakulić, Mirjana Galo, Milena Dravić

Da bi žena napravila film, mora posjedovati znanje, ali dobiti priliku nije više pitanje obrazovanja, nego je to političko i institucionalno pitanje. Činjenica je da već u startu žene nisu ravnopravne. Evo, vidjeli smo iz ovih filmova što je uzrok tome – predrasude o ženama koje se reproduciraju. U hrvatskom su filmu žene ug-

lavnom žrtve i seksualni objekti. I tko će onda shvatiti umjetnice ozbiljno, tko će im dati novac? Biljana je opisala kako to izgleda kad žena traži novac za film. Ja bih rekla: u državnim institucijama, mada ne vjerujem da se privatni sponzori ponašaju bitno drugačije. Dakle, po mom mišljenju, problem nedostatka žena režisera u našoj kinematografiji se očigledno svodi na dobre stare novce, na financiranje odnosno nefinanciranje. Mi smo ovdje samo da osvijestimo taj problem i da kažemo da su državne institucije te koje su bitne i koje mogu pomoći. Recimo, može se uvesti nešto kao pozitivna diskriminacija žena - ili čak radikalni oblik pozitivne diskriminacije koji je Dana spomenula, a to su kvote. Kvota je riječ koja je jako odiozna u našoj kulturi, zbog toga što smo imali raznorazne kvote za vrijeme socijalizma. Ali činjenica je da bi režiserkama trebalo dati ravnopravnu šansu. Tek kad se to bude ostvarilo, tek tada ćemo moći razgovarati o kvaliteti njihove umjetnosti. Do tada je o kvaliteti filmova koje režiraju žene teško razgovarati jer rade premalo i sporadično. Američka spisateljica Susan Sontag izjavila je u sličnoj diskusiji na temu literature: „Literature is not an equal opportunity employer.“ Odnosno, da u umjetnosti nema ravnopravnosti. Slažem se s njom da je tako, ali u prosuđivanju djela. Dakle, ne treba se prema ženama

u literaturi ili filmu odnositi benevolentno zato jer su neravnopravno zastupljene u tim ili nekim drugim umjetničkim djelatnostima. Kriteriji su za sve isti, ali uvjeti stvaranja - vidjeli smo – nisu . Problem treba osvijestiti i precizno ga definirati : da je ključni problem financijski i da institucije mogu pomoći tako da i ženama daju šansu da dobiju financije. To bi bila pozitivna diskriminacija . U praksi to znači sljedeće: ako se bore dva kandidata za neki film, i ako su oba jednako dobra, treba dati prednost ženi, zato jer su žene bile dugo diskriminirane . Jer tek kad naprave filmove moći ćemo o njima suditi. Sada vlada upravo obrnuta logika: naime one ne dobivaju novac za film jer rade loše filmove. A koliko su do sada filmova uopće napravile u odnosu na muškarce?

Slavica Jakobović Fribec, feministička kritičarka i aktivistica za ljudska prava

Ono što je maloprije rekla Slavenka, da se jedna te ista priča stalno ponavlja u smislu neke “žalopojke” – ja bih komentirala da svaka nova generacija ima pravo na svoju priču u vlastitom kontekstu, kao i na kritiku svijeta u kojem odrasta i živi. Naša generacija (Slavenkina, Jasenkina i moja) svoju je priču podizala u socijalizmu osamdesetih godina kroz ženski akademski i *grass root* pokret, senzibilizirajući ondašnju javnost za “nevidljive” patrijarhalne prepreke s kojima su se suočavale žene. Pokretanjem SOS-linije za zlostavljane žene učinile smo vidljivim i problem obiteljskog nasilja, istodobno podižući svjesnost žena kroz ženske grupe samopomoći.

Ono što je feminizam iznio potkraj 20. stoljeća – kroz kontinuiranu borbu protiv spolnog nasilja, stereotipa i predrasuda, a još više kao spoznaju o civilizirajućem radu žena koji izmiče produkcijskim logikama: ne više kao marksistička suprotstavljenost između produkcije (rada) i reprodukcije (majčinstva), već kao “ženski način proizvodnje” nematerijalnih društvenih odnosa (kućni rad koji producira društvo), koji žene kao bogatstvo unose i kad izađu na plaćeno tržište rada – to danas čini temelj za pravni i institucionalni okvir politike ravnopravnosti spolova, za poštovanje ljudskih prava žena i za razvoj nediskriminacijskih političkih praksi u Hrvatskoj.

Zato su “žalopojke” u feminizmu kontradikcija u pojmu, nemoguć da se stvari okrenu u korist ljudi koji su kao žene većinsko stanovništvo, ali su i u demokracijama – politička manjina. “Žalopojke” pripadaju retorici i diskursu žrtve i osnažuju patrijarhat, a pasiviziraju žene..

Danas se “sablestima kapitalizma”, kao što je hiperprodukcija konsumerizma, suprotstavljaju nove feminističke naracije koje Carol Pateman, parafrazirajući Rousseauovo isključivanje žena iz “poslova države”, naziva “ženskim neredom”, a filozofkinje iz veronskog sveučilišnog društva Diotima “otvaranjem posve nepoznate priče o radu”, koju je donijela transformacija i feminizacija rada u eri globalizacije (eri “socijalnog nereda i simboličkog nereda”), budući da ona koja je postojala od prije predstavlja dva stoljeća ekskluzivno muške naracije o radu.

Smatram da je takva “nepoznata priča” i životna biografija Marije Jurić Zagorke, prve hrvatske novinarkе i popularne književnice o kojoj je Biljana nedavno snimila film, u čijoj sam realizaciji i sama sudjelovala, budući da već duže vrijeme arhivski istražujem njezin rad.

Vezano uz temu ovog okruglog stola – i Biljanin film i Zagorkin rad upisuju se u područje popularne kulture gdje se putem masovnih medija, kao tržišnog oblika komuniciranja, proizvode i distribuiraju simbolički važne slike o muškarcima i ženama.

Biljanin film pokazuje kako je ženi potkraj 19. stoljeća bilo izuzetno teško stupiti u takvu tržišnu i simboličku razmjenu, a Zagorkin slučaj pokazuje pravilo da žena, i kad se nađe u autorskoj poziciji, pa čak i kad je jednako profesionalno uspješna, teško zadobiva javno priznanje upravo zbog svojeg spola. Kako su novine i tiskani medij u Zagorkino vrijeme bili ono što su danas film i vizualni mediji – područje jake društvene reprezentacije – oko njih se vrti novac, ugled, i moć. A gdje su novac i moć u pitanju, žene su vidljive tek kao statusni (seksualni) simboli, a nevidljive kao autorice. Po tome hrvatska kinematografija nije nikakav izuzetak.

No, vidimo li hrvatsku kinematografiju kao društveni pogon održavan proračunskim novcem svih građana i građanki, odluka tko će dobiti novac za svoj film (za svoju tržišnu i simboličku razmjenu), nije nipošto rodno neutralna.

Nadam se da će nakon svih pokazatelja i valjanih argumenata što smo ih na okruglom stolu čuli, stvari krenuti, nadajmo se – u javnom interesu i u korist redateljica.

Ognjen Sviličić, redatelj

Hvala vam puno što ste me pozvali. Ja bih samo htio upozoriti na jednu stvar. Mislim da je prije petnaest godina bilo čak rasprava na temu treba li nam uopće hrvatski film. Tako da je ovo veliki uspjeh za Vladu Repub-

like Hrvatske, nadam se da to ne radite samo zbog ulaska u Europsku uniju nego da zbilja to mislite, iskreno se nadam i vjerujem u to. Ja bih samo htio reći kako je malo drugačija muška strana medalje. Predao sam Ministarstvu kulture osam scenarija prije nego što sam dobio sredstva za film. Osam scenarija mi je odbijeno, znači napisao sam nekih osam stotina kartica teksta uzalud, a nisam bio žena. I sad si mislim, da sam napisao osam stotina kartica i da sam još bio žena, ne bih snimio nikad ništa. Ne, ozbiljno, samo vam hoću reći da u principu postoji nešto... Jednostavno, filmove je teško snimati, i tako dalje. Ali, hajdemo prvo o lijepim stvarima. Ja bih htio reći da je puno žena u produkciji, one nisu vidljive u režiji, ali dosta ih je u produkciji, evo Šestan zna, on ima posla s njima i nije mu lako vjerojatno, nije ni meni, jer stvarno, najtvrdi su pregovori sa ženama, to je strašno. Ne, ozbiljno, u produkciji. Jer jedna od važnijih ljudi u povijesti hrvatske kinematografije, Vesna Mort, bila je glavni producent dramskog programa na televiziji, radio sam s njom tri filma, i pedeset posto filmova ne bi se pojavilo na Puli da ona nije prošla kroz sve to. Žena s kojom radim reklamu za T-com vlasnica je firme koja me zaposlila, moja francuska koproducentica je žena... I sad dolazimo do zanimljivog dijela. Ona je Hrvatica koja radi u Francuskoj, znači otišla je tamo raditi i tako dalje, opet mogu reći iz nekog vlastitog iskustva, moja žena radi isti posao kao ja, tako da znam kako to ide, ona se isto javljala na natječaje, ali nije dobila priliku, međutim, snimila je dva filma. Jedan je financirao Sarajevo Film Festival, a drugi Berlin Film Festival. Želim reći da postoji... Malo je drugačije u inozemstvu nego u Hrvatskoj, na primjer, na festivalu u Linzu posljednja tri puta *grand prix* dobile su žene, a opet ne možemo reći da je to ženski festival, dapače, podjednak je broj... Tako da vjerojatno postoji nešto što sprječava komisije, fondove, da daju ženama novac za film, nešto što je duboko ukorijenjeno u hrvatskom mentalitetu... Ali ne bih rekao samo u hrvatskom, mislim da je podjednako svugdje. Bojim se da će tu doći do jednog problema koji čak može biti gori od ovog problema o kojemu sad govorimo. Zapravo, pedeset posto svjetske populacije čine žene. A u ovom trenutku, ako mi govorimo o problemu da nema dovoljno žena u filmu, to je kao da smo u getu. Ovaj okrugli stol nikako se ne bi smio pretvoriti u geto. Govorim o sljedećoj stvari. Grozno je da ne dobijete film zato što ste žene. Bilo bi još groznije, vjerujte mi, da dobijete film samo zato što ste žene. Jedan način da se možda odmaknemo od toga je... Dobar primjer je, recimo, Biljanin film *Dečko kojem se žurilo*, to je film o ratu, to je ženski film. Kako možemo pomoći, a da ne uvodimo kvote, mislim to bi moglo biti svakako, kvote su možda dobre, a možda ne, tako bismo mogli uvesti

kvote i za homoseksualce, a gdje smo onda? Mogli bismo uvesti kvote za svaku manjinu, ali mislim da ćemo doći do velikog problema. Mislim, žene ne bi trebale raditi filmove zato jer su žene, nego zato jer su autori, o tome govorim. Znači, vi imate problem da, pogotovo ako ste žene iz Hrvatske, da se stavite u dvostruki geto. Vi ste žene iz Hrvatske, što se vani smatra Balkanom, zapadnim Balkanom kako to vole reći, i vi odete na festival u Cannes i vi ste, aha, žena s Balkana, jedna, pa dajmo joj šansu... I doći ćete u situaciju da vam netko da šansu samo zato što ste na neki način minorizirani. To isto nije dobro jer na neki način gubite dio svoje osobnosti. Ja mislim da je kod autora najvažnija njegova osobnost, a ne to je li žena ili muškarac. Ono što želim reći je, imate sad sto filmova prijavljenih na natječaj. Mislim da ljudi koji čitaju te filmove nisu baš takve budale, ja sam prije mislio da su budale, naravno, sad kad sam dobio film, to više ne mislim (smijeh), ali znate, kako čovjek stari, tako omekša svoje stavove, jer svijet je kaotičan, nije svijet baš crn i bijel. Tako da, ti ljudi vam gledaju: "Aha, imamo pet filmova o ratu, imamo 12 filmova o muško-ženskim odnosima, imamo pedeset filmova o, ne znam, stanju u Hrvatskoj, imamo pet filmova o ženskim temama – jel' nam treba ta ženska tema, ne?" Htio sam reći da ne bi bilo dobro da se žene bave isključivo ženskim temama, možda je stvar u tome da... Ja bih osobno želio vidjeti ratni ženski film, a možda bih želio vidjeti da muškarac napravi film o ženama. Isto tako, ako govorite o tome gdje su žene najvidljivije u filmu, to je katastrofa, to je film *Seks i grad*. Imate film o četiri žene koje idu okolo i kupuju. Ne smijemo se dovesti u situaciju da se na taj način govori o ženama. Zašto žena ne može snimiti *Dugu mračnu noć*, na kraju krajeva? E baš bih to volio. Neka žena napravi neki ratni film, epopeju, sve ide. Tako da je ono što ja vidim sa strane to da se ne bi smjelo getoizirati žene u filmu, da bi to trebao biti dio kinematografije, a dio kinematografije može postati samo ukoliko se stvarno bavi svim aspektima kinematografije. Nećemo ništa postići ako ovim okruglim stolom uvjerimo u ovaj problem sve ljude koji ovdje sjede. Jer mi smo svi uvjereni u ono što govorimo, nitko od nas nema taj, što Amerikanci kažu *issue*, sa ženskim filmom. Nitko od nas nema taj problem, možda zato jer je većina žena, osim Šestana i mene (smijeh). Mislim, trebate uvjeriti druge ljude u to sve. I tu dolazimo do jednog problema. Mislim, siguran sam da ako napravite *gay pride* u centru Zagreba, nitko zbog toga neće imati bolje mišljenje o homoseksualcima, dapače, to nije pristup. Pristup je taj da se uđe na mala vrata, da se jednostavno pokuša ne iz pozicije getoiziranosti prići široj javnosti, nego iz pozicije šire javnosti. Recimo, da žena napravi ultimativni film o hrvatskoj stvarnosti, a ne o tri žene koje idu

u šoping. Želim reći da morate malo proširiti teme interesa da bi onda to izašlo iz geta.

Slavenka Drakulić

Samo jedan kratki ispravak. Da odmah kažem, ja sam za pozitivnu diskriminaciju, nisam za kvotu, ali Ognjen je rekao jednu vrlo simptomatičnu stvar, kaže: "Mogli bismo onda napraviti kvotu za *gay*-ljude i za druge manjine". A žene nisu manjina.

Ognjen Sviličić

Ja sam i počeo s tim, da žene nisu manjina. Okrugli stol zove se *Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji*. To je vidljivost pola stanovništva u hrvatskoj kinematografiji.

Slavenka Drakulić

Tako je. Zato se i ne smije uspoređivati s *gay*-populacijom.

Ognjen Sviličić

Ali se često, kad se govori o problematici žena, tretira žene kao manjinu. Želim reći, ako sve to ostane u našem krugu, nismo ništa napravili...

Slavenka Drakulić

Sve to znam, slažem se, samo ne volim kad čujem da netko kaže da su žene manjina, odmah mi se kosa digne na glavi.

Biljana Čakić Veselić

Evo, ona sitnica koju nisam dovršila kad sam malo produžila, to je upravo to o čemu Ognjen priča. Kad sam razmišljala o tome da iselim, počnem kuhati – a katastrofalna sam kuharica – ili se nastavim boriti, tražila sam načine i razmišljala baš o tome: i ako dobijemo film i neka napravimo loš film, opet će biti pljuvanja i tako to. Onda sam napravila jedno dvogodišnje istraživanje, svoje scenarije koje sam radila o ženama u ratu, baš isključivo ratne priče, onda mlada cura iz provincije hoće postati glumica i takve teme uglavnom, da ne pričamo baš o tim temama, ja i sama imam poprilično pune

ladice i kartice teksta koji nikad nisu financirane. Išla sam kod muških producenata, europskih, hrvatskih, i kod ženskih producentica, i radila sam neku svoju statistiku da znam što ću dalje. Ispričat ću vam, ja volim konkretne primjere. Muški su producenti manje-više vikali na mene. Zadnji producent, opet neću spominjati imena jer nije u redu, radi europske produkcije i živi u Sloveniji, porijeklom je Makedonac, i bio je sav oduševljen što će raditi sa mnom, a kad je pročitao scenarij, rekao je: "Pa to je ženska tema, to nikog ne zanima". A riječ je o toj jednoj djevojci iz provincije koja hoće postati glumica. A onda je rekao: "Znaš, danas ti se ovako rade filmovi: ja na primjer sad radim film o četiri muškarca na rubu zakona tamo negdje u Makedoniji u nekoj birtiji, onda kad malo bolje uđeš u njihove priče, shvatiš da oni nisu namjerno na rubu zakona, već je njih globalizacija dovela do toga i nisu se snašli." Ja sam rekla: "Hvala, ali mene to ne zanima, a vjerojatno ni devedeset posto populacije koja najviše ide u kino", jer niti znam koga na rubu zakona, i već mi je "pun kufer" tih muških priča, tako da... Još jednu stvar želim reći, tako da znate sve. Žene su na moje scenarije reagirale sjajno! Evo, bez pogovora. E sad, ono što sam ja htjela tražiti jest pozitivna diskriminacija, ali u selekcijskom odboru. Naprosto, baš to razmišljanje, kako prevladati ovo razmišljanje što je Ognjen rekao, jer Ognjen je u pravu, getoizirati nešto je opasno. Ali takve su reakcije muškaraca. I moje je razmišljanje: kad bi u selekcijski odbor za igrani film, ne za dokumentarni, ušla povremeno neka žena, s vremenom bi bilo više senzibiliteta i interesa. Ja ne bih rekla da su selekcijske komisije glupe i to, mislim, nepotizma i svega ima i tamo, i postoji tih deset posto gdje prolaze ljudi. Ali možda naprosto kao muškarci nemaju senzibilitet za ono što zanima žene i za način... Ne bih htjela ulaziti u žensko pismo, ali evo, to je odgovor Sviličiću.

mr. sc. Helena Štimac Radin

Moram reagirati jer ste učestalo spominjali termine poput "pozitivna diskriminacija", "kvote", i još jedan termin, "podzastupljeni spol". Moram reagirati budući da je prošli tjedan donesen novi Zakon o ravnopravnosti spolova i to još nije dovoljno poznato, još nije izišao ni u Narodnim novinama, i naprosto za informaciju svih vas koji govorite, razmišljate i diskutirate o tim terminima, u taj zakon su, na moje zadovoljstvo, na mala vrata ušle kvote. Ušle su kvote, dakle, u novi Zakon o ravnopravnosti spolova, u onom dijelu kada se govori o udjelu žena na listama političkih stranaka. Međutim, u jednom drugom članku zakona definirana je takozvana podzastupljenost jednog spola. U čemu je novina koju donosi zakon? Novina je ta

da zakon nalaže ili obvezuje sva javna tijela vlasti da se u svim područjima društvenog života postigne uravnotežena zastupljenost muškaraca i žena. To je jedno, a onda se definira što je ta uravnoteženost – mislim da je to iskorak ovog zakona – i kaže se da neuravnoteženost postoji tamo gdje je zastupljenost jednog spola manja od 40 posto. Dakle, tako se definira podzastupljenost jednog spola u tijelima odlučivanja, a onda se to tiče svih onih odbora, povjerenstava, o kojima je danas bilo riječi, jer bi trebalo postići tu ravnotežu jednog i drugog spola. Sad, eto, bez obzira na to komu se kvote sviđaju ili ne sviđaju, ali mislim da je i zakonodavac ovdje učinio jedan iskorak i prvi put imamo zakonski jasno definirano što to znači podzastupljenost jednog spola ili neuravnoteženost u javnom odlučivanju. Mi danas ovdje imamo podzastupljeni spol na ovom okruglom stolu, u obliku gospodina Sviličića i gospodina Šestana, pa meni bi bilo drago da se i gospodin Šestan u ime Ministarstva kulture uključi u ovu diskusiju. Htjela bih napomenuti da bismo na ovom okruglom stolu trebali donijeti i određene zaključke, i ja ću se potruditi kao predstojnica Ureda da to što danas ovdje govorimo ne ostane sve između ova četiri zida, nego da ide u javnost. S Pula Film Festivalom imamo dogovoreno da će zaključci ići na mailing-listu festivala, da će biti prezentirani javnosti. Pa apeliram na sudionice i sudionike okruglog stola da predlože zaključke.

Srećko Šestan, ravnatelj Uprave za izvedbene umjetnosti i audiovizualnu djelatnost Ministarstva kulture

Od srca zahvaljujem na organizaciji ovog okruglog stola, u prvom redu predstojnici i inicijatorici Biljani. Mislim da ovaj okrugli stol treba biti shvaćen samo kao prvi razgovor, ne samo na ovu temu, nego i inače na temu hrvatskog filma. Nažalost, ostali festivali ovakav tip razgovora nisu dosad prakticirali. Pulski festival u nekoliko zadnjih godina napravio je velik iskorak, a to je taj element, takozvani *Prvi pogled*, to jest prezentacija projekata koji su prošli na natječaju, prošli su svoju proceduru, po pravilniku kakav je, je li dobar, je li loš, i ti rezultati mogu već otprilike naznačiti u kojem će smjeru ići hrvatska kinematografija sljedeću godinu-dvije. Točna je konstatacija da je hrvatski film u nekoliko zadnjih godina baš sustavnom skrbi i brigom došao do rezultata u svijetu. Naravno, kad smo razgovarali o tome kakvu temu staviti ovom okruglom stolu, ja sam kao i Sanja izvukao te podatke, broj prijavljenih projekata, broj odobrenih projekata po svim kategorijama, i oni su točni, egzaktni. Ne samo za 2007. godinu, nego smo 2004. ili 2005. godine imali jedan ili dva projekta koje su potpisale žene, jedan od njih je bio tekst gospođice

Vorkapić, čini mi se *Sonja i bik*, i tada su dva povjerenika vrlo visoko rangirala taj tekst, uz preporuku da bi sâm scenarij trebalo doraditi. I koliko imam informaciju, ja sam pitao, isto volim pročitati scenarije, rekli su: “Da, ali to nije ono što smo preporučili”, a poslije njega prijavila je još jedan scenarij koji je prema našem mišljenju tripud lošiji od onoga koji je visoko kotirao, koji je imao šansu da uđe u sufinanciranje. Dakle, broj prijavljenih projekata, broj odobrenih projekata – zašto je on takav ili ne, ja na to ne mogu dati odgovor. Ono što je zadatak Ministarstva kao državne institucije koja skrbi o proračunskom novcu jest da pokuša sve subjektivne – negativno subjektivne – elemente isključiti iz natječajne procedure, od trenutka objave koji su filmovi predloženi za sufinanciranje od strane Ministarstva, a po novom sporazumu o sufinanciranju i od strane Hrvatske televizije. Problem sigurno postoji, ali je isto tako točan podatak da iz godine u godinu prisutnost žena u filmskoj industriji raste. Mi do prije pet-šest godina – ispravite me ako se varam, ti ćeš to, Sanja, bolje znati – recimo, krajem devedesetih nismo imali ni jednu producenticu. Ali sad već imamo tri-četiri producerske kuće, ako ne i pet, šest, koje vode žene, i koje rade samo ozbiljne projekte. A uvijek je taj spoj – uvijek se hrvatski autori bore da to bude i autorski film – zato i nema sekcije scenarista, jer su scenaristi u 95 posto slučajeva do prije godinu dana bili i redatelji, a redatelji su bili i producenti svojih filmova. Dakle, sad je već napravljen jedan odmak da producent radi svoj producerski posao, a redatelj još uvijek ima redateljstvo i autorstvo teksta, najčešće, ili obradi scenarij po književnom djelu, i tako dalje. E sad, sigurno je da je politika, a potpisujem to od 2004. godine naovamo, da u Ministarstvu kulture nema rodne diskriminacije, nema ni potplaćenosti žena jer u državnim upravama svi imaju jednake koeficijente za radna mjesta. Prema tome, ono što je sigurno jest to da država, što se tiče sektora kulture, od 2004. godine naovamo, apsolutno ne postavlja nikakve prepreke, osim naravno kvalitete, koje opet ne radi neki službenik u Ministarstvu, nego to rade kulturna vijeća ili stručni suradnici. Čuli smo podatak da je svega dvadeset posto žena u Vijeću za film. Vijeće za film postojalo je po Zakonu o kulturnim vijećima do 1.1.2008. Po starom je od pet članova vijeća bila jedna žena. Problem je također i u tome da su 2004. godine na javni poziv za predlaganje članova kulturnih vijeća samo jedna ili dvije žene bile kandidirane, od deset-petnaest prijava koliko ih je stiglo. Prema tome, ja smatram da se radi transparentno, svake godine sve više i više, sve bolje i bolje, a Hrvatski audiovizualni centar sigurno će nastaviti tu pozitivnu tendenciju svojom strukturom i svojim ustrojem i s više novca nego što je imao. Po meni osobno, složio se netko ili ne, i mis-

lio jesam li ja iskren ili lažem, da držim figu u džepu – kvaliteta projekata, neovisnost u struci... Dakle, struka, bila ona ženska ili muška, treba odlučiti koji je ustvari taj projekt koji treba ići. A ovdje da i ne govorimo, na samom smo početku, da bismo u Hrvatskoj u filmskoj proizvodnji trebali dosegnuti onaj standard filmske industrije.

Ognjen Sviličić, Biljana Čakić Veselić, Sanja Ravlić, Vlatka Vorkapić, Dana Budisavljević

Vlatka Vorkapić

S obzirom na to da ste apostrofirali moj film, ne, nije to bilo slučajno, to je meni prvi glas što se tiče ovoga... Neću prvo osobno, ali doći ću i na to jer ste me povukli za jezik. Dakle, sada je trenutačno prijavljeno 27 projekata u debitantskoj kategoriji, s obzirom na to da je takva kategorija, od toga je osam projekata redateljica. Podijelite, i vidimo koliko je to. Ja imam vrlo jednostavno rješenje: povećajte kvotu debitanaata, pa ćemo se mi same izboriti.

Srećko Šestan

Ja se apsolutno slažem. Ako može biti jedan od zaključaka, mislim da ćete se složiti sa mnom. U Hrvatskom audiovizualnom centru prvi se put

problem s debitantima pojavio prošle godine jer toliko je velik broj debitantata bio. Ali koliko znam, ravnatelj Hrvatskog audiovizualnog centra, gospodin Kapović, u svoj je program među prvim zadacima stavio da će razdvojiti debitantski film...

Vlatka Vorkapić

Tri debitanta, pa da vidimo! Dakle, da taj moj film nije prošao jer nije dobar scenarij... Moguće. Ali prošli su neki filmovi, jednog glumca koji režira već treći film, ja se uvijek čudim: čemu? Lijep je čovjek, neka glumi, lijep je pa ne može režirati. Snimio je pet loših filmova da bi za šesti rekli: eto, dogodio mu se konačno dobar film. Pa jesmo mi ljudi? Dakle, da se meni, Biljani, ili bilo kojoj drugoj dogodi film. Prvi. Pa nakon prvog lošeg opet da vježba?!

Srećko Šestan

Apsolutno se slažem.

Vlatka Vorkapić

Slažete se? Osim toga, u komisiji je jedan redatelj kojemu se, po onome što sam doznala, najviše svidio film, i dva – dramska pisca. Ja mislim, kada netko dodjeljuje nagrade, onda on može dodjeljivati... Ja sam dodjeljivala nagrade za Večernji list, kratku priču. Dakle, nisam nikad u životu napisala priču, ali sam dodjeljivala nagradu. Možda je netko ljut na mene što nije dobio nagradu, ali ja mu nisam zabranila da piše kratke priče. Onaj tko dodjeljuje sredstva, mora znati što to znači režirati film, ili barem napisati scenarij.

Srećko Šestan

Samo bih htio još reći, da publici bude kompletno jasno, da je od 1.1., i za ovaj natječaj koji se sada provodi, nadležan Hrvatski audiovizualni centar, dakle Ministarstvo kulture više nema u tom smislu utjecaja.

Sanja Ravlić

Mogu ja sad, u ime Hrvatskog audiovizualnog centra i ravnatelja gospodina Kapovića koji nije mogao biti s nama danas. U novom Zakonu o audiovizualnim djelatnostima u članku 5. postoji posebna alineja, koja kaže da će

se voditi skrb o debitantskom filmu. Apsolutno je cilj HAVC-a, pogotovo kad počnemo dobivati ta dodatna sredstva, povećati broj debitantskih filmova, čak više od tri. U jesen uvodimo poseban fond u HAVC-u za razvoj scenarija i razvoj projekata, što je, mislim, jedna stvar koju imate u svakoj drugoj europskoj državi, tako da se ova situacija – da ti netko odbije projekt i napiše samo: nije dovoljno razvijen – to je prekrasno otpusno pismo, ali nitko se dalje tobom ne bavi. Kaže, ona nije napravila ono što smo joj mi rekli, ali je pitanje jesu li ti uopće što rekli?... Eto, to vam želim poručiti s naše strane. Drugo, mi smo kao HAVC i audiovizualno vijeće tražili da čujemo što naši – rabim englesku riječ – *stakeholders* misle, jer mislim da svi mi sudjelujemo i dajemo novac za kinematografiju. Prema tome, mislim, i tu se slažem sa Šestanom, ovo je tek početak dijaloga, imate uvijek otvorena vrata, i sve zaključke koje donesemo, mi ćemo sigurno o tome misliti. I moram vam reći, imali smo problema naći povjerenike. Jer, Srećko to zna, ljudi se ne žele jednostavno javiti, ne žele se zamjeriti, to je eto jedan paradoks. Ali se nadam da ćemo pokušati da ljudi počnu drugačije o tome razmišljati. Stvarno je teško, i ove godine smo napravili jednu prijelaznu varijantu, truditi ćemo se da rodne zastupljenosti na mjestima odlučivanja bude puno više i da odražava sliku, ali kažem, tek smo počeli s radom pa imajte malo strpljenja i razumijevanja za nas. Jer ima toliko stvari kojima se treba baviti. A ovo je isto jedna vrlo važna stvar.

Mirjana Galo

Obratila bih se gospodinu Šestanu. Upoznata sam s natječajima za igrane filmove pri Ministarstvu kulture, međutim, nikad nije stigao odgovor zašto nije prihvaćen film, koji su filmovi prihvaćeni, zašto su prihvaćeni, kako su procijenjeni i tko je bio u komisiji. Tako da postupak nije transparentan. Nikad nije to došlo kao povratni odgovor.

Srećko Šestan

Odgovor je vrlo jednostavan: filmovi koji su prošli na natječaju nalaze se, uz recenzije, objavljeni na internetskim stranicama Ministarstva kulture, i treći je segment novac koji je produkcijski savjetnik predložio za sufinanciranje samog filma. Tko su umjetnički savjetnici, uvijek se jako dobro zna jer je uvijek transparentna novinarska konferencija na kojoj umjetnički savjetnici kažu zašto... E sad dolazimo do onog problema zašto se ne objave ni recenzije onih filmova koji nisu prošli. Velika većina, puno se razgovaralo o

tome, jedna velika većina autora rekla je: zašto, pa to je samo moja stvar. Podijeljena su mišljenja. I mi ne možemo objaviti i te recenzije, ako nije većina za to da se to objavi, da se to stavi. To se može napraviti sada po novim pozicijama, koje su podložne promjenama, da jednostavno projekti budu pod šifrom, ne moraju biti pod imenom. E sad postoji problem hoće li se producent javiti pod šifrom. Jer što ako projekt prođe, a producenta nema... Jer producent je sastavni dio procesa proizvodnje filma. Dakle, puno je kompleksnih problema, ovo je dobar početak razgovora. Kao što smo počeli prije nekoliko godina s *Prvim pogledom*, treba zamoliti sve festivale, od Zagreb-Doxa, od Zagreb Film Festivala, One Take Festivala, da se uvijek pronađe tema vrlo bitna za kinematografiju i da taj festival pokrene tu temu. Još malo za kraj, da se stvari iz 2004. mijenjaju, neću ići u elaboraciju, to svi možete pogledati – broj žena ravnateljica kazališta, od četiri nacionalne kuće, dvije vode žene, dakle pedeset posto, da su isto tako rukovodeći ljudi festivala žene, dakle ne bih se ja složio da u ženskim rukama nema novca. Isto tako, Pulu, Libertas Film Festival, dakle stvari se pokreću. Ma Bože sveti, pa ne može se nekog tko se bavi kulturom izostaviti, ako ima dobar projekt, nema šanse da ga netko propusti.

mr. sc. Helena Štimac Radin

Ja se zahvaljujem sudionicima i sudionicama okruglog stola. Pridružila nam se gospođa Jagoda Kaloper, malo prekasno, ali evo, imat ćemo još toliko vremena da se obratite, mislim da je šteta što niste čuli cijelu diskusiju. Svakako, nakon riječi gospođe Kaloper, predlažem da se javite s prijedlozima zaključaka, najmanje tri temeljna zaključka oko kojih bismo se svi mogli usuglasiti i koje bismo onda mogli proslijediti *press*-službi Pula Film Festivala.

Jagoda Kaloper, glumica

Ispričavam se, žao mi je da se nisam prije uključila u diskusiju. Znam u čemu je problem jer sam to sve osjetila i na vlastitoj koži puno puta, nadam se da će žene imati toliko snage da izbore ta svoja prava koja su već u prošlom stoljeću bila izborena na nekim mjestima. Žao mi je da se čini da je sve normalno, nije normalno, ni u cijeloj Europi, a pogotovo ne kod nas. Ovo je uistinu društvo muških osoba koje – ne samo na filmu, nego i inače – vode glavnu riječ. Što je, mislim, loša stvar jer je svijet došao do jedne stepenice kad se naprosto mora krenuti jednim drugim senzibilitetom. Ja

sam u hrvatskom filmu 42 godine, i u te 42 godine snimila sam više od 20 filmova. Reći ću vam samo jedno: svaki put je moja uloga bila beskrajno plošna prema muškim ulogama. Muške uloge uvijek su imale tri dimenzije, četiri, pet. Žena je bila "flah". Uvijek jednodimenzionalna. Ona može biti stara, lijepa, mlada, ovakva, onakva, ali nikad nije bila uistinu društveni faktor, ni netko oko koga se uistinu slamala sudbina. Žao mi je. To bi se stvarno trebalo konačno promijeniti. U svih tih 20 uloga, uvijek se samo jedan mali komadić tog karaktera pokazao. U svom životu napravila sam posla na raznim stvarima; u grafičkom dizajnu, u slikarstvu, u umjetnosti, kao tri muškarca. Deset sam se puta više morala truditi za to nego jedan dečko.

Srećko Šestan

Pogledajte ovdje, imamo osamnaest portreta naslovnih glavnih uloga u sedam igranih filmova. Omjer je pedeset-pedeset. Devet žena, devet muškaraca.

mr. sc. Helena Štimac Radin

Dakle, evo, isteklo nam je vrijeme. Mislim da ono oko čega smo se svi mi ovdje danas usuglasili možemo sažeti u to da je ovaj okrugli stol i otvaranje ove teme vrijedna inicijativa koju treba dalje nastaviti. Pa i sama ravnateljica Pula Film Festivala već je predložila da i sljedeće godine opet ponovimo i krenemo dalje s temom koju smo danas otvorili. Dakle, svi se slažemo da je otvorena jedna vrlo važna i nova tema koja se tiče položaja žene i općenito, u hrvatskoj kinematografiji. Svima vam se uistinu zahvaljujem na pažnji kojom ste popratili ovaj okrugli stol.

dr. sc. Saša Vojković

Ja sam htjela da barem jedan zaključak donesemo, a to je da se promijene ti uvjeti i da se svakako poveća broj debitantskih filmova, kako bi se autorice mogle što prije uključiti u proizvodnju igranog filma u Hrvatskoj i kako bi se ta alarmantna disproporcija nekako mogla ublažiti.

Srećko Šestan

Oprostite, jel' to znači da smo se dogovorili da ćemo za par godina imati okrugli stol o vidljivosti muškaraca u hrvatskom filmu? (smijeh).

ZAKLJUČCI OKRUGLOG STOLA VIDLJIVOST ŽENA U HRVATSKOJ KINEMATOGRAFIJI

1. Od 1991. godine do danas, od 108 igranih filmova samo šest režirale su žene. Iako u ukupnom sastavu filmskih djelatnika žene sudjeluju s više od 30 %, njihovi projekti nerazmjerno slabije prolaze na godišnjim natječajima za financiranje dugometražnih igranih filmova Ministarstva kulture, odnosno, danas, Hrvatskoga audiovizualnoga centra. Prošle godine od 73 prijavljena dugometražna igrana projekta sredstva nisu odobrena nijednom koji potpisuju žene.
2. Sudionici/e okruglog stola status žena u hrvatskoj kinematografiji ocijenili/e su alarmantnim s obzirom na nerazmjerni odnos između predloženih i odobrenih dugometražnih igranih projekata redateljica.
3. Autorice bi trebale imati veću potporu od nadležnih tijela koja odlučuju o usmjeravanju financijskih sredstava za dugometražne igrane filmske projekte, pa se traži od institucija koje skrbe o filmu da osmisle učinkovit mehanizam pozitivne diskriminacije.
4. Potrebno je obvezno omogućiti veće sudjelovanje žena u selekcijskim komisijama koje odlučuju o financiranju igranih filmova.
5. Traži se od Hrvatskog audiovizualnog centra (HAVC) da poveća kvote za financiranje debitantskih dugometražnih igranih filmskih projekata kako bi redateljice dobile veće šanse.
6. Traži se kontinuirani nastavak rasprave o temi udjela žena u stvaranju nacionalne produkcije dugometražnih igranih filmova i neproporcionalno malih sredstava kojima nadležna tijela financiraju projekte redateljica, a koja je prvi put otvorena na ovom okruglom stolu.

IZ TISKA

U petak u Circolu održan okrugli stol Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji

Nevidljivo vidljive

Gotovo svake godine na Festivalu igranog filma u Puli održava se okrugli stol. Ovogodišnja tema je Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji što je bilo dovoljno da događaj višestruko privuče pažnju. Okrugli stol je organizirao Ured za ravnopravnost spolova, Povjerenstvo za ravnopravnost spolova grada Pule i sam Festival. Dnevni je red obuhvatio tri dijela: pozdravni govori u ime organizatora, izlaganja filmsaša - teoretičarke, producentice, redateljica - te diskusiju u kojoj su sudjelovala ugledna imena intelektualne, kulturne i političke scene. Iz navedenog je vidljivo da je tema dobila na širini problematiziranja i institucionalnoj važnosti. Uvodno je istaknuta glavna teza i neosporna činjenica koje su i bile povod za okrugli stol - asimetrične zastupljenosti žena u glavnom segmentu filmske produkcije. Kasnije se tematizirala uloga žene u hrvatskoj kinematografiji, obilježja ženskih likova u produkciji dugometražnih filmova te mogućnosti da se poveća ili osigura veća autorska prisutnost žena kako bi se ostvarili kreativni i svjetonazorski pomaci unutar hrvatske kinematografije.

Teze su potkrepljene brojkama. U razdoblju od 1990. do 2007., od ukupno 108 snimljenih cjelovečernih filmova, samo šest filmova su režirale redateljice. U proizvodnji kratkometražnih filmova (svih rodova) je 25 % redateljica. Od 610 člana Društva hrvatskih filmskih

djelatnika 207 je žena ili 35 %. Uz brojne druge podatke, primjere i anegdote koji su spomenute važno je reći kako su slični podaci i u ostatku svijeta. To, dakako, ne tješi. Više ohrabruje činjenica da su na Danima hrvatskog filma u posljednjih osam godina pet puta glavne nagrade dobile - redateljice. Šteta bi bilo za hrvatski film da se potencijal koji tu postoji ne prenese i na dugometražnu formu. Budući da je tema potekla iz državnih institucija za očekivati je da će se uskoro dogoditi pozitivni pomaci. Naime, u konačnici dobar je rezultat na dobrobit hrvatskog filma.

Festivalske novine 55. Pule, broj 1., 19. srpnja 2008.

Okrugli stol "Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji"

Zašto žene manje režiraju

Filmski stručnjaci traže pozitivnu diskriminaciju žena u domaćem filmu

● BRANIMERA LAZARIN
● PULA

Status autorica u domaćoj kinematografiji prvi put je ozbiljno promišljen na okruglom stolu "Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji" u sklopu festivala u Puli.

Dugometražni film

Sudjelovali su Saša Vojković, Sanja Ravlić, Dana Budisavlje-

vić, Bijana Čakić-Veselić, Vlatka Vorkapić, Srećko Šestan, Ognjen Šviličić, Slavenka Drakulić, Nenad Polimac, Jagoda Kaloper, Jasenka Kodrnja, Slavica Jakobović Fribec i Milena Dračić. Povod sastanku je porazna statistika: od 1991. godine do danas od 108 igranih filmova samo 6 su režirale žene. Iako u ukupnom sastavu filmskih djelatnika žene sudjeluju u više od 30%, njihovi projekti slabije prolaze na godišnjim natjecanjima za financiranje filmova Ministarstva kulture, sada Hrvatskog au-

diovizualnog centra. Od 73 prijavljena dugometražna igrana projekta prošle godine, sredstva nisu odobrena nijednom koji potpisuju žene.

Komisije koje dijele novac

Sudionici skupa zaključili su da se od institucija koje se skrbe o filmu traži da osmisle mehanizam pozitivne diskriminacije ne bi li se poboljšao omjer autorica u domaćoj filmskoj industriji. Traži se veće sudjelovanje žena u komisijama koje odlučuju o financiranju filmova. ●

Jutarnji list, 26. srpnja 2008.

Okrugli stol "Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji"

U Puli je 18.7. održan okrugli stol pod nazivom "Vidljivost žena u hrvatskoj kinematografiji" u organizaciji Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH i uz suradnju Povjerenstva za ravnopravnost spolova grada Pule i Pula Film Festivala. Sudionici/ce okruglog stola ocijenile su status žena u hrvatskoj kinematografiji alarmantnim, a tome u prilog govore činjenice da su od 1991. do danas od 108 igranih filmova samo njih 6 režirale žene i da njihovi projekti nesrazmjerno slabije prolaze na godišnjim natjecanjima za financiranje filmova Hrvatskog audiovizualnog centra. Od istog se traži da poveća kvote za financiranje, a zaključeno je i da bi autorice trebale imati veću potporu nadležnih tijela.

Poslovni savjetnik, 1. rujna 2008.

FOR MEN ONLY:

OD 108 HRVATSKIH IGRANIH FILMOVA SNIMLJENIH OD 1991. DO DANAS, SAMO ŠEST REZIRALE SU ŽENE

uvijek objekt,

kad subjekt

U cijeloj karijeri dobivala plošne uloge, za razliku od muških kolega – Jasna Kodrić

piše **maja brgović**

Žene u hrvatskoj kinematografiji ili su žrtve, ili kuhaju patuljato – ali uvijek žene, mušičina je izjava kojom si je sociološkim i književničarica Jasna Kodrić prolegla prekrbiva pljeha odobrevanja u divotni Circolo pulski Zajednica Talijana, maštala bi funkcionirati i kao jedan od zaštitnika okruglog stola u nevidljivoj ženi u hrvatskom filmu, koji je ondje upućen kao uvod u ovogodišnje izdanje Pala Film Festivala. Dogadj u kojemu je pojedinačno izlaganama i skupnom raspravnim sudjelovao niz filmskih djelatnica, književnica i aktivistkinja, organizator je Vladimir Ured za ravnopravnost spolova, sa podrškom pulskog Povjerenstva za ravnopravnost spolova i Hrvatskog audiovizualnog centra (HAVC).

majke, žrtve, svetice i kurve

Želj prate mjesec-dva pisala smo o sudbini dokumentarno-igranog filma „Zagorka“, kojim je redateljica Biljana Čakić Veselić razvijala sudbina prve hrvatske novinarke i književnice hiteknice Marije Juriš. Film isprva nije dobio zeleno svjetlo za prikazivanje na godišnjem festivalu nacionalne produkcije. U toj odluci selekcijske komisije Čakić Veselić je vidjela rodnu diskriminaciju i našla nad ženama redateljicama.

– Ako u sedamdeset godina, koliko kod nas postoji filmska industrija, govoro uključivši muški autori dobivaju Arena – uopće mogućnost da je osvoje – kako na društvene mrežama nego očito, promitljivom i agresivnom diskriminacijom, pitala je tada, pokrenuvši javnu peticiu među političarkama, novinarkama i umjetnicama. Održalo je bilo svega, a protodjelni okrugli stol u Puli prvi je opipjivi izdanak nezne inicijative. O jednostranosti ženskih uloga u filmovima povjedoše je maraton ispitača iz igranih filmova napravljenih od 1991. godine naravno, kojom je preuredila Sata Vojković. Žene u njima gotovo su uključivši majke, žrtve, svetice

i kurve. Kako je primijetila Jasna Kodrić, one su redovito oblike, a ne subjekti filmskih priča – pa čak i onda kad je riječ o igranim filmovima inspiriranim životom neke hrvatske umjetnice. – Ako je to jedino ogledalo koje više od polovice putnika dobiva na film – to me ožalo, zgroženo je Čakić Veselić, a isto misli i glumica Jasna Kodrić koja je, vlastitim riječima, u žrtvi desetljeća dugi karijeri bezimeno dobivala plošne, jednoslojne uloge, nemerljivo viro-manje – od onih koje su u istim filmovima tamašili neznani muški kolege.

anemičnih pet posto

Ustrajanje žene ženama u kinematografiji je političko i institucionalno pitanje, smatra Slavka Drašković. – Žene nisu ravnopravne u statusu. Kojim su predložile o ženama, a njih pojačala i igrani film, čineći ih žrtvama ili seksualnim objektima. I kao će onda dati ženama da svinama, pita se književnica koja se i na drugim područjima umjetnosti i društva pokazala goštom aktivistkinjom za jednakost spolova.

redateljici manje novca

Da se o pitanjima nedostatak udjela žena u stvaranju nacionalne filmske produkcije i neproporcionalno malih sredstava koji

Dajmo ženama da snime filmove, pa ćemo onda suditi o tome kakvi su ti filmovi, zvučala je ona. Dobar dio sudionika složilo se s potrebom uvođenja kvota ili pozitivne diskriminacije u hrvatski film. Nacionalni Ured za ravnopravnost spolova, s Helenom Štamac Radin na čelu, razmatrat će ove sugestije u suradnji s HAVC-om.

Biljana Čakić Veselić vjernije da bi postotak ženskih likova koji na filmu vjernije predložiti pravo stanje muško-ženskih odnosa bio veći kad bi se postotak žena povećao s anemičnih pet posto.

A da li porastao broj žena redateljica, valjalo bi propustiti žene u selekcijske komisije koje odlično o financiranju filmskih projekata. Logično budaci da u takvim tijelima prevladavaju muškarci, ona nisu senzibilizirana za zabrinute (bojnjute) ženskih djela djelatnice poljake i teme koje zanimaju žene redateljice.

redateljici manje novca

Da se o pitanjima nedostatak udjela žena u stvaranju nacionalne filmske produkcije i neproporcionalno malih sredstava koji

na relevantna država tijela financiraju filmske projekte ženskih autorica – zbilja mora biti povesti računa, nabodej pokazuje statistika s posljednjih 18 godina, od ukupnih sredstava namijenjenih domaćim filmovima, samo je 3,2 posto pripalo projektima ženskih autorica. Taj podatak opravdava čestalo spominjane prijedave „valamtnos“, „skandaloznos“ i čak „stravnos“ u općoj ocjeni trenutnog statusa žena u hrvatskom filmu. Jednako tako, alarmantnom je ocijenjena i činjenica da su od 128 igranih filmova snimljenih od 1991. godine naravno, samo njih šest režirale žene.

Iako u ukupnom sastavu filmskih djelatnica žene sudjeluju u više od trideset posto, njihovi projekti nerazmjerno slabije prolaze na godišnjim natjecanjima za financiranje filmova Ministarstva kulture, odnosno Hrvatskog audiovizualnog centra (HAVC).

Prošle godine tako, od 73 prijavitelja dugometražna igrana projekta, sredstva nisu odobrena ni jednom koji potpisuju žene, istaknula je Sana Rudić, producentica i djelatnica Hrvatskog audiovizualnog centra. Stvari, dakle, stoje ovako: ako neka redateljica ima ozbiljan igranofilmski projekt kojim aplicira na natječaj za financiranje, enormne su šanse da taj projekt na natječaj neće proći. Ako kojim slučajem komisija i procijeni da je riječ o filmu koji treba suditi, enormne su šanse da će mu u natječaju doprijeti puno manje novca nego što bi, u istim uvjetima, dobio projekt kojeg muškarca. Ovo nije nategnuto igranje hipotetizama, ovo je hladna stvarnost.

– Iako pravila niče ne diskvalificiraju žene, one se manje prijavljuju, a i kad se prijavljuju, uglavnom dobiju manje novca nego muškarci, otvoreno kaže i Sana Rudić iz HAVC-a, koja se za dopunjavanje u okruglom stolu obavljala brojšanim podacima.

na margini, ali nagrađivanje

Odlaskom natičanijskim komisijama u premoćno većim slučajeva brojačno dominiraju muški članovi, ženama u hrvatskom filmu prepuzaju se finansijski skromni dokumentarni,

kratki, eksperimentalni i animirani filmovi. Iz perspektive igranog cjelovečernjeg filma, koji je na festivalu prestižno bio i onaj čiji je kritička mlika, ovo je područje kreativnog rada – čista margina. Na toj margini, međutim, događaju se zanimljive stvari. Najviše nagrada na festivalima, došaćima i inozemnim, „čista margina“.

U zadnjih deset godina, najbolji filmski radnici su žene, dobivaju grand prix za kratke filmove i dokumentare za svim festivalima. Ali makao da priđu u veliku sferu. Jer gdje god je odlični novac, to je nama nedostupno, govori Dana Budavlečić, redateljica i producentica festivala, koja je vjerojatnostvom osobnih iskustava pridonijela uvodu u ozbiljnu rodnu asimetriju i hijerarhiju u hrvatskom filmu. Dak se Budavlečić još nije okvala u igranom filmu, jer je procijenila da je uzaludno „pokukavati uči u neprobnoj teritoriji koji su već zauzeli veliki dečki“. Vlastita Vorkapić se stalno pokušava, privlačeći Ministarstva kulture, odnosno HAVC-a.

– Ne mogu mi toliko odobiti koliko ja mogu napisati scenarija, faterijski pokazuje pesnicu. Ipak joj najzina metoda za borbu protiv frustracije odličniji dosad ni je donijela miran veliki proci. I ona – kao i Čakić Veselić i Irene Skerčić, i čitav niz ozbiljnih mlada redateljica – potvrđuje vrijednost hrvatske kinematografije u mozemtvu, gomilajući međunarodna priznanja. Hrvatska kinematografija im se za to ne osuđuje.

Bilo bi kontraproduktivno sudeći pristupiti temi nevidljivih žena u filmu, koja je protodjelni skupom našeta prvi put nakon osamostaljenja Hrvatske. Filmske redateljice imaju podršku i muških kolega, na primjer Ognjena Sviličić koji je vještost postojanosti – nečega što sprječava komisije da dodjeljuju sredstva ženama, nečega što je vjerojatno duboko ukorijenjeno u hrvatskom mentalitetu, pa i modernim glumcima, poput Milosre Drašković koja tek smaldeno primjećuje kako ni u Srbiji ne vladaju inflacija priznanja, uspijevaju, javno vidljivih redateljica igranog filma. Šta ba utiča.

Žene u hrvatskoj kinematografiji ili su žrtve, ili kuhaju patuljato, ali uvijek žene – okrugli stol u Puli

U posljednjih 18 godina, od ukupnih sredstava namijenjenih domaćim filmovima, samo je šokantnih 3,2 posto pripalo projektima ženskih autorica. Okrugli stol o (ne)vidljivosti žena u hrvatskoj kinematografiji održan kao uvod u Pala Film Festival načeio je temu o diskriminaciji redateljica u Hrvatskoj, a u raspravi je sudjelovao niz filmskih djelatnica, književnica i aktivistkinja

Novi list, 26. srpnja 2008.

OKRUGLI STOL: VIDLJIVOST ŽENA U HRVATSKOJ KINEMATOGRAFIJI

Malo ih je, ali ih ima

PULA – Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, na čelu s predstojnicom Helenom Štimac Radin, i Povjerenstvo za ravnopravnost grada Pule, na čelu s predsjednicom Mirjanom Galo u domaćinstvu ustanove Pula Film Festival organizirali su u Puli okrugli stol s temom o (ne)vidljivosti žena u hrvatskoj (igranoj) kinematografiji od 1990. do 2007. godine. Ipak, pravi je povod događanju rekla u svom poznatom kritičkom stilu režiserka Biljana Čakić-Veselić, koja je zapravo vlastitim nezadovoljstvom oko tretmana svoga filma o Mariji Jurić Zagorki kompromisno »dobila« ovaj okrugli stol da bi se javno progovorilo o ulozi žene u hrvatskom filmu.

U izvješću moderatorice i voditeljice Saše Voković, izvanredne profesorice Filozofskog fakulteta u Rijeci, redateljice i članice Hrvatskog audiovizualnog centra, može se konstatirati da je u hrvatskom filmu uloga žene itekako dobro zastupljena po svim kriterijima i žanrovima, ali je također činjenica da ih je svega nekoliko u situaciji da snimaju igrane filmove, a čak 95 posto redatelja su muškarci. Ili – od 1990. do 2007. od ukupno 108 snimljenih filmova samo je šest redateljica, od čega tri filma potpisuje Snježana Tribuson.

Gledajući unazad ovih 17 godina može se reći da su muški kolege položili »ispit savjesti«, što se ne bi moglo tvrditi i za one koji odlučuju o financijama i raspodjeli sredstava.

Berkovičeva »Kontesa Dora«, Matanićev film »Sto minuta Slave« i Čakić-Veselićin film »Zagorka« su izuzeti kao primjer (biografskih) filmova o junakinjama; Tribusonkin »Tri muškarca Melite Žganjer«, Tadićeva »Treća žena«, Matanićeva »Blagajnica hoće ići na more« i Jurdanina »Slučajna suputnica« prikazuju ženu kao glavni motiv radnje, a mnoštvo ostalih filmova tretira ženu u mnogim njenim životnim situacijama: kao majku u Papićevoj »Priči iz Hrvatske«, žrtvu u Tribusonkinom »Prepoznavanju«, robu s kojom se trguje u Schmidtovu »Putu lubenica«, kao zlu ženu u Vrdojakovoj »Dugoj mračnoj noći«, pa sve do uzroka sukoba ili objekta zabave u Milić-Kulenovićevu »24 sata«, odnosno Matic-Jurić-Nuićevu »Seksu, piću i krvoproliću«.

Mnogo je tu još primjera koji zapravo potvrđuju da hrvatski muškarci-redatelji nisu u pogledu žena i glumica isključivi ili fobični, no odnos i nesrazmjern brojki – o čemu je govorila producentica u HAFC-u Sanja Ravlić – upućuju na to da su u 2007. na natječaj za financiranje igranih filmova stigle 73 prijave, od čega je sedam bilo autorica, a među deset odabranih filmova niti jedan neke režiserke. Kudikamo je bolji omjer kada je riječ o kratkom i dokumentarnom filmu gdje je zastupljeno oko 30-ak posto žena, a slični postoci variraju i kada je riječ o članstvu i prisutnosti žena u raznim forumima.

Među sudionicima rasprave bili su i srpska glumica Milena Dravić, književnica Slavenka Drakulić, režiserke Vlatka Vorkapić, Dana Budisavljević... a dobrodošlicu im je poželjela ravnateljica Javne ustanove Pula Film Festival Zdenka Višković-Vukić.

Mate ČURIĆ

U 2007. na natječaj za financiranje igranih filmova stigle su 73 prijave, među njima 7 autorica, ali nijedna nije dobila film

Muški filmski šovinizam

Pulska tribina redateljica, iako nije dobila veliku medijsku pažnju, iskazala je jednu od najvećih idiotarija hrvatske kinematografije. Iako su Vlatka Vorkapić, Biljana Čakić-Veselić, Danka Budisavljević, Romana Rožić, Ines Pletikos i druge hipertalentirane autorice nagrađivane i dobivale pohvale za televizijska ostvarenja, kratki metar i dokumentarce, izgleda da koja od njih dobije igrani film – ravni su onima da postanu papise. Na sramotu i onih dijelova sustava koji se uredno hvale svojim liberalizmom.

Večernji list, 28. srpnja 2008.

Novi list, 19. srpnja 2008.